

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет економіки та управління
Кафедра управління

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри управління

д.н.держ.упр., доц.

(науковий ступінь, вчене звання)

Рябець Катерина Анатоліївна

(П.І.Б.)

(підпис)

«01» листопада 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Організація інклюзивного навчання в умовах дії воєнного стану
в закладі загальної середньої освіти»

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
073.00.03. Управління закладом освіти (за рівнями)
другого (магістерського) рівня вищої освіти

Галузь знань: 07 Управління та адміністрування

Спеціальність: 073 Менеджмент

Кваліфікація: магістр менеджменту

Виконав (ла)

студентка групи УЗО_а1-24-1.43

Шляхової Юлії Олегівни

(підпис)

Науковий керівник

д.н.держ.упр., доцент

Поспелова Тетяна Валдимівна

(підпис)

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

У дослідженні розглянуто ефективні підходи до організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану на прикладі Боярського академічного ліцею «Інтелект». Проаналізовано теоретико-практичні аспекти інклюзії, включно з нормативно-правовим забезпеченням, адаптацією навчального процесу та впровадженням психолого-педагогічного супроводу для учнів з особливими освітніми потребами (ООП).

Встановлено, що ефективне інклюзивне навчання потребує комплексного підходу, який поєднує створення безбар'єрного середовища, використання сучасних освітніх технологій, адаптованих навчальних матеріалів та індивідуальних освітніх планів (ІОП).

Наголошено на важливості підготовки педагогічних кадрів, систематичного підвищення їх кваліфікації та формування позитивного ставлення до інклюзії. Висвітлено значення активного партнерства школи з родинами, медичними установами, громадськими організаціями та місцевою владою для забезпечення міжсекторальної підтримки. Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану та створення безпечного, доступного та інтегрованого освітнього середовища.

Ключові слова: інклюзивне навчання, особливі освітні потреби (ООП), безбар'єрне середовище, індивідуальні освітні плани (ІОП), воєнний стан, цифрові освітні технології.

ABSTRACT

The study examines effective approaches to organizing inclusive education under martial law using the example of the Boyar Academic Lyceum "Intellect". The theoretical and practical aspects of inclusion are analyzed, including regulatory and legal support, adaptation of the educational process and the implementation of psychological and pedagogical support for students with special educational needs (SEN).

It is established that effective inclusive education requires a comprehensive approach that combines the creation of a barrier-free environment, the use of modern educational technologies, adapted educational materials and individual educational plans (IEP).

The importance of training pedagogical staff, systematic improvement of their qualifications and the formation of a positive attitude towards inclusion is emphasized. The importance of active partnership of the school with families, medical institutions, public organizations and local authorities to ensure intersectoral support is highlighted. The results of the study can be used to improve the organization of inclusive education under martial law and create a safe, accessible and integrated educational environment.

Keywords: inclusive education, special educational needs (SEN), barrier-free environment, individual educational plans (IEP), martial law, digital educational technologies.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	7
1.1. Сутність, зміст та значення інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти.....	7
1.2. Вплив воєнного стану на організацію інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти.....	15
1.3. Нормативно-правове забезпечення організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти в умовах дії воєнного стану.....	20
Висновки до розділу1	28
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В БОЯРСЬКОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ЛІЦЕЇ «ІНТЕЛЕКТ».....	30
2.1. Загальна характеристика Боярського академічного ліцею «Інтелект».....	30
2.2. Аналіз стану інклюзивного навчання в Боярському академічному ліцеї «Інтелект».....	32
2.3. Розробка рекомендацій щодо організації інклюзивного навчання в Боярському академічному ліцеї «Інтелект».....	44
Висновки до розділу 2.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна система освіти України переживає складний період трансформації, зумовлений одночасно двома потужними чинниками – процесом реформування освітнього простору відповідно до європейських стандартів та впливом воєнного стану, який вимагає нових підходів до організації освітнього процесу. Одним із ключових напрямів модернізації освіти є організація інклюзивного навчання, що ґрунтується на принципах рівності, доступності та поваги до різноманітності учнів.

Інклюзивна освіта забезпечує створення умов, у яких кожна дитина, незалежно від її індивідуальних можливостей, має право на якісну освіту, розвиток і соціалізацію. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли значна кількість дітей стикається з травматичним досвідом, вимушеним переміщенням, втратами, а також із обмеженням ресурсів освітніх закладів.

Актуальність теми зумовлена потребою пошуку ефективних механізмів організації інклюзивного навчання в нових реаліях – забезпечення безпечного середовища, доступу до дистанційних форм освіти, психологічної підтримки та адаптації навчальних програм до умов воєнного часу.

В дослідження питань інклюзивного навчання значний внесок здійснили Л. Гренюк, В. Олексенко, Н. Фединяк, А. Колупаєва, О. Кравчук, Г. Шелепко, О. Кричківська, В. Хренова, Н. Гончар, І. Садова, Н. Ярмола, К. Дубич, Л. Міщик, та інші. Але, враховуючи розробки зазначених науковців, варто все ж констатувати, що проблеми здійснення інклюзивного навчання в умовах воєнного стану залишаються майже не розкритими.

Мета дослідження – визначити теоретичні засади та розробити практичні рекомендації організації інклюзивного навчання в умовах дії воєнного стану.

Відповідно до мети роботи визначено **завдання дослідження**:

✓ розкрити теоретичні засади організації інклюзивного навчання в умовах дії воєнного стану в закладах загальної середньої освіти;

✓ проаналізувати особливості організації інклюзивного навчання в умовах дії воєнного стану в Боярському академічному ліцеї «Інтелект»;

✓ розробити рекомендації щодо організації інклюзивного навчання в Боярському академічному ліцеї «Інтелект».

Об’єкт дослідження—інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти України.

Предмет дослідження— організація інклюзивного навчання в умовах дії воєнного стану в закладі загальної середньої освіти

Методи дослідження:аналіз літератури; порівняльний аналіз підходів до організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану; спостереження за організацією освітнього процесу та роботи команди психолого-педагогічного супроводу у Боярському академічному ліцеї «Інтелект»; аналіз досвіду роботи закладу освіти, систематизація отриманих даних з метою виявлення особливостей організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану; узагальнення та інтерпретація результатів аналізу для формулювання висновків і рекомендацій щодо вдосконалення інклюзивного навчання в ліцеї.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані адміністрацією закладів загальної середньої освіти, педагогами та фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу для підвищення ефективності організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану. Розроблені рекомендації сприятимуть удосконаленню освітнього середовища, забезпеченню безпеки та психологічної підтримки учнів з особливими освітніми потребами.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 40 найменувань та додатків.

Загальний об’єм роботи –70 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність, зміст та значення інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти

Ставлення держави і суспільства до осіб з відхиленнями у фізичному та психічному розвитку в різні історичні періоди змінювалося – від ворожості та неприйняття до усвідомлення необхідності підтримки, інтеграції та партнерства. Починаючи з 70-х рр. XX ст., європейські країни ухвалюють антидискримінаційні закони відповідно до положень Декларацій ООН. Відбувається становлення нової культурно-історичної норми – визнання та повага до людських відмінностей. У розвинених країнах Західної Європи активно реформується система спеціальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Кожна людина, незалежно від стану свого фізичного чи психічного здоров'я, а також від наявності будь-яких функціональних або інтелектуальних відхилень, має невід'ємне право на отримання якісної освіти, рівноцінної за змістом і значенням освіти осіб без порушень розвитку. Відповідно до статистичних даних, оприлюднених Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), лише близько п'ятої частини новонароджених можна вважати умовно здоровими. Решта ж дітей мають певні особливості психофізичного розвитку або перебувають у проміжному стані між здоров'ям та хворобою. Усвідомлення прав таких дітей, їхня соціальна підтримка, урахування специфічних освітніх і життєвих потреб, а також допомога у процесі соціалізації та професійного самовизначення становлять ключові орієнтири сучасної освітньої політики. У цьому контексті інклюзивне навчання набуває особливого значення, забезпечуючи спільне навчання дітей із порушеннями розвитку разом з іншими здоровими однолітками [28, с. 11].

Інклюзивне навчання (від *Inclusion* – включення) – це підхід, що передбачає забезпечення рівності доступу до освіти для всіх учнів, незалежно

від їх індивідуальних особливостей, стану здоров'я, соціального чи економічного статусу. Вона ґрунтується на принципі, що всі діти мають право навчатися разом у звичайних школах, а не бути ізольованими в спеціалізованих закладах. Цей підхід передбачає адаптацію навчального середовища, методик і форм роботи так, щоб кожен учень мав можливість отримати освіту відповідно до своїх можливостей і потреб.

У Законі України «Про освіту» подано офіційне визначення базових понять, що регулюють сферу інклюзивного навчання:

– інклюзивне навчання – це гарантована державою система освітніх послуг, що опирається на принципи недискримінації, визнання різноманітності людського розвитку, активного залучення всіх учасників до освітнього процесу та забезпечення рівних можливостей для кожного;

– інклюзивне освітнє середовище – це комплекс організаційних, педагогічних, психологічних та матеріально-технічних умов, які забезпечують спільний розвиток, виховання та навчання всіх здобувачів освіти із врахуванням їх можливостей, інтересів і потреб [5].

Інклюзивна освіта включає в себе не тільки фізичну присутність дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП) в загальноосвітніх закладах, а й їхню соціалізацію, інтеграцію в колектив та участь у всіх аспектах шкільного життя. Вона базується на принципах гуманізму, толерантності та різноманітності, що дозволяє створити середовище для розвитку всіх учнів [25, с. 9].

Концепція інклюзивної освіти передбачає не пристосування дитини до усталених стандартів школи, а трансформацію самої освітньої системи, пошук нових педагогічних підходів, що дозволяють враховувати індивідуальні особливості, темп розвитку та освітні потреби кожного учня.

До основоположних цінностей інклюзивної освіти, які формують зміст інклюзивної культури педагога, належать такі принципи:

- кожна особистість має здатність мислити, відчувати й проявляти емоції;
- гідність людини не визначається її досягненнями, рівнем інтелекту чи фізичними можливостями;
- взаємна підтримка є необхідною умовою розвитку кожного індивіда;

- право на спілкування та висловлення власних думок є невід’ємним для кожної людини;
- справжній освітній процес можливий лише в атмосфері відкритих людських взаємин;
- кожна дитина є унікальною, має свої інтереси, здібності, індивідуальні риси та навчальні потреби;
- різноманітність і відмінності між людьми є джерелом збагачення суспільного життя;
- діти з порушеннями розвитку повинні мати можливість здобувати освіту у звичайних школах разом зі своїми ровесниками;
- спільне навчання представників різних культур, віросповідань і національностей сприяє розширенню світогляду та вихованню толерантності;
- навчання в умовах інклюзивного середовища підвищує рівень соціальної та навчальної активності кожного учня, сприяє його інтеграції в колектив і зменшує будь-які прояви ізоляції чи відчуження у шкільному житті.

Серед основних принципів інклюзивного навчання ми можемо виокремити наступні (табл.1.1.).

Крім зазначеного, інклюзивна освіта ґрунтується на низці базових пріоритетів, які визначають її спрямованість і змістову наповненість:

- пріоритет соціальної адаптації дітей на кожному віковому етапі їхнього розвитку, що передбачає створення умов для повноцінної взаємодії з однолітками та середовищем;
- пріоритет безперервності освітнього процесу, який гарантує послідовність інклюзивної практики на всіх етапах навчання – від дошкільного до старшого шкільного віку;
- пріоритет природовідповідності, тобто відповідності форм, методів і змісту освітньої діяльності індивідуальним можливостям дитини, логіці її психофізичного розвитку та темпу засвоєння знань;
- пріоритет розвитку комунікативних умінь і соціальної взаємодії, що сприяє формуванню компетентностей, необхідних для інтеграції в суспільство;

– пріоритет запобігання ізоляції та інвалідизації, а також подолання бар'єрів, які можуть спричиняти соціальне відчуження або виключення сім'ї, у якій виховується дитина з особливими потребами [16, с. 40-45].

Таблиця 1.1.

Головні принципи інклюзивного навчання

Принцип	Зміст
Рівності та доступності	Передбачає, що будь-яка дитина, незалежно від її соціальних, інтелектуальних чи фізичних особливостей, має рівний доступ до якісної освіти
Недискримінації	Інклюзивне навчання повинно бути без дискримінації за будь-якими ознаками – здоров'я, раси, релігії, соціального статусу, гендеру або інтелектуальних здібностей
Індивідуального підходу	Інклюзивне навчання передбачає, що кожен учень має право на індивідуалізоване навчання, яке враховує його специфічні потреби та можливості
Участі та співпраці	Інклюзивне навчання передбачає тісну співпрацю між учителями, спеціалістами (психологами, соціальними педагогами, дефектологами), батьками, а також самими учнями
Соціалізації та інтеграції	Метою інклюзивного навчання є не тільки академічний успіх учнів, але й їхня соціалізація, адаптація до суспільства
Адаптації та підтримки	Інклюзивне навчання передбачає адаптацію навчальних матеріалів, методик, середовища та форм оцінювання до індивідуальних потреб кожної дитини. Це також включає надання підтримки з боку спеціалістів, таких як асистенти вчителів, логопеди, дефектологи та психологи, для допомоги дітям, котрі вимагають особливої уваги
Еволюційності	Поетапність розвитку інклюзивної практики, системність змін в освіті в цілому
Соціального співробітництва	Партнерство всіх учасників освітнього інклюзивного простору
«Презумпції компетентності» кожної дитини	Опора на знання і вміння дитини, її сильні сторони, а не фіксація її недоліках
Універсального дизайну	Забезпечення доступності всіх ресурсів для всіх учнів
Сімейно-орієнтованого підходу	Широке підключення сім'ї у визначенні результатів освіти, освітнього маршруту дитини при фокусуванні всіх зусиль на розвиток і соціалізацію її особистості

Джерело:[31, с. 36].

Одним із головних напрямів соціальної інтеграції дітей із порушеннями розвитку є їх залучення до навчання в закладах загальної освіти, що відкриває можливість для спільного здобуття знань поруч з однолітками. Така форма інтеграції забезпечує не лише академічне, а й емоційно-соціальне зростання дитини, сприяє формуванню толерантності в суспільстві. У зв'язку з цим доцільно здійснити порівняльний аналіз понять «інтеграція» та «інклюзія» (табл. 1.2.), що дозволяє чіткіше визначити відмінності між підходами та їх вплив на освітню практику.

Таблиця 1.2.

Порівняння понять «інтеграція» та «інклюзія»

Інтеграція	Інклюзія
увага спрямована на проблеми «особливих» дітей	увага спрямована на всіх дітей школи, дитячого садка
необхідна вимога - зміна суб'єкта (дитини з проблемами)	змінюються дитячий садок, школа
переваги від цього процесу отримують лише діти з ООП	всі діти отримують переваги
професійна, спеціальна експертиза та формальна підтримка	неформальна підтримка та експертиза вихователя дитячого садка, вчителя класу
можливе використання терапії і спеціальних методів навчання	якісне виховання та навчання всіх учнів школи
асиміляція	трансформація

Джерело: [18, с. 11].

У межах вивчення проблематики інклюзивної освіти особливої уваги заслуговує поняття інклюзивного освітнього середовища, під яким розуміють особливий тип освітнього простору, орієнтований на створення сприятливих умов для саморозвитку, самореалізації та повноцінної участі всіх учасників освітнього процесу. Це середовище виступає як простір соціалізації дітей з різними можливостями, потребами та рівнем розвитку й має складну структуру, до якої входять кілька взаємопов'язаних компонентів:

– просторово-предметний компонент, який охоплює матеріально-технічні ресурси закладу освіти, наявність безбар'єрного архітектурного середовища,

доступних шляхів пересування, спеціального обладнання та технічних засобів, що відповідають освітнім потребам учнів;

- змістовно-методичний компонент, який визначає індивідуалізовані маршрути розвитку дитини, передбачає варіативність методик, форм і прийомів навчання, що адаптуються до конкретних можливостей і особливостей учня;

- комунікативно-організаційний компонент, який відображає професійну підготовленість і психологічну готовність педагогічних працівників до роботи у змішаних або інтегрованих групах, формування позитивного психологічного мікроклімату в колективі, ефективну командну взаємодію фахівців різного профілю [19, с. 9].

До умов організації інклюзивного освітнього середовища ми відносимо наступні:

- спадкоємність дошкільної та шкільної освіти на рівні виховного простору, освітніх програм, дидактичних технологій установ забезпечує створення варіативної і гнучкої організаційно-методичної системи, адекватної освітнім потребам дітей з різними можливостями;

- технічне забезпечення освітнього процесу як параметр безбар'єрного середовища (наявність індивідуальних слухових апаратів (або кохлеарних імплантів), FM-систем, впровадженням комп'ютерних технологій в навчальний процес, підвищена освітленість, оптичні засоби (лупи, телевізійні збільшувачі), аудіообладнання, навчальні матеріали на шрифті Брайля і т. п);

- багаторівневий та комплексний супровід учасників освітнього процесу: педагога (адміністрація, науковий керівник), навчання дітей (батьки, психолог, дефектолог) та соціалізації дітей (волонтери, батьки, психолог) [19, с. 10].

Узагальнення наукових джерел та практичного досвіду організація інклюзивного навчання дає змогу виокремити як його сильні сторони, так і наявні обмеження.

До переваг інклюзивної освіти належать:

- організація у закладах загальної середньої освіти спеціально створених умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами, що забезпечує рівний доступ до знань;

- формування адаптивного й гнучкого освітнього середовища, що здатне задовольняти потреби всіх учнів незалежно від рівня їхніх інтелектуальних чи фізичних можливостей;

- можливість навчання дітей з особливими потребами в умовах звичайних класів, де вони отримують необхідну психолого-педагогічну допомогу від кваліфікованих фахівців;

- підготовка педагогічного колективу, учнів і батьківської громади до прийняття та підтримки дітей з особливостями розвитку, створення комфортного навчального простору, що сприяє максимальному розвитку особистості, її соціальній адаптації та реабілітації;

- формування в учнівського колективу навичок толерантності, співпереживання, милосердя, взаємоповаги та розуміння різноманітності людських можливостей [20; 21].

Інклюзивне навчання, таким чином, орієнтоване на персоналізацію освітнього процесу, що передбачає індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти. Науковці та педагоги-практики наголошують, що під час організації такого навчання необхідно уникати певних педагогічних практик, які можуть знижувати його ефективність. Зокрема, не рекомендується:

- подавати пояснення завдань виключно у формі лекції без інтерактивної взаємодії з дітьми;

- допускати пасивність учнів у навчальному процесі;

- дотримуватися надмірної суворості або авторитарності при встановленні дисципліни в класі;

- надто часто обмежуватися роботою лише з підручником, без використання альтернативних джерел;

- подавати новий матеріал великими обсягами за один раз;

- приділяти зайву увагу деталям на шкоду розумінню основних понять;

- створювати ситуації стресу, пов'язані з оцінюванням;

- поділяти учнів за здібностями, формуючи окремі групи;

- надмірно застосовувати методи стимулювання у вигляді зовнішнього тиску або змагання;

– покладатися виключно на стандартизоване тестування [21, с. 165-168].

Водночас педагогічна практика пропонує низку ефективних підходів, які слід використовувати для підвищення результативності інклюзивного навчання:

– організація експериментальних методів і технологій, що стимулюють пізнавальну активність учнів;

– зосередження уваги на засвоєнні ключових понять і базових знань кожного предмета;

– активне використання художньої літератури як засобу розвитку мислення, мовлення та емоційної сфери;

– застосування поетапного опрацювання нового матеріалу з урахуванням індивідуальних темпів сприйняття;

– надання учням права вибору у виконанні завдань та організації власної навчальної діяльності;

– формування в дітей відповідальності за результати навчання;

– застосування демократичних принципів у міжособистісній взаємині між учнями й педагогами;

– організація об'єднуючих видів діяльності, що сприяють згуртованості класного колективу;

– орієнтація на індивідуальні освітні потреби без поділу учнів на групи за рівнем здібностей;

– активне залучення до співпраці педагогів, батьків, адміністрації школи, громадських організацій та представників місцевої громади;

– систематична оцінка освітнього прогресу учнів учителем із фокусом не лише на результат, а й на динаміку розвитку [25, с. 215].

Разом із тим, у процесі становлення інклюзивної освіти на сучасному етапі проявляються і певні недоліки. Насамперед вони пов'язані з відсутністю перевіреного практикою та суспільно визнаного досвіду ефективного спільного навчання дітей різних категорій, а також із недостатньою розробленістю науково-методичної бази цього процесу. В українських соціально-економічних умовах і за сучасного рівня суспільної свідомості інклюзивна освіта досі має

переважно експериментальний характер, потребуючи подальшого вдосконалення та системної підтримки.

1.2. Вплив воєнного стану на організацію інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти

Введення воєнного стану в Україні стало надзвичайним викликом для всієї системи освіти, зокрема для процесу організації інклюзивного навчання. Війна змінила умови функціонування закладів загальної середньої освіти, призвела до руйнування навчальної інфраструктури, переміщення учнів і педагогічних працівників, а також створила нові соціально-психологічні проблеми, які потребують адаптації інклюзивного освітнього процесу до реалій воєнного часу.

Передусім, воєнні дії суттєво вплинули на доступність освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Частина таких дітей разом із родинами була змушена евакуюватися в безпечніші регіони або за кордон, що призвело до переривання навчального процесу та втрати звичних умов соціальної підтримки. Для дітей із психофізичними порушеннями зміна середовища, втрата стабільності та руйнування звичних зв'язків стали серйозним стресовим чинником, який ускладнює навчання і соціальну адаптацію[22, с. 192].

Іншим важливим аспектом є кадрове забезпечення інклюзивної освіти. Значна кількість педагогів, асистентів учителів, практичних психологів та логопедів опинилися у зоні бойових дій або вимушено залишили свої місця роботи. Це створило дефіцит спеціалістів, здатних надавати комплексну підтримку учням з особливими освітніми потребами. У реаліях сучасності, коли освітня система діє в умовах воєнного стану, важливого значення набуває професійна мобільність і гнучкість педагогічних працівників. Від учителів вимагається не лише готовність оперативно переходити на дистанційні або змішані форми навчання, але й уміння ефективно застосовувати цифрові технології та електронні ресурси для підтримання безперервності освітнього процесу.

Сьогодні роль онлайн- і дистанційної освіти суттєво зросла, адже саме ці формати стали чи не єдиною можливістю забезпечити освітній доступ і безпеку учнів. Для дітей з інвалідністю або з особливими освітніми потребами дистанційне навчання має подвійний характер – воно водночас створює нові можливості й породжує певні бар'єри. З одного боку, такі форми дозволяють учням продовжувати навчання незалежно від місця проживання, уникати ризиків, пов'язаних із небезпечними умовами, та підтримувати комунікацію з педагогами. З іншого боку, недостатність технічних ресурсів, відсутність стабільного інтернет-з'єднання або сучасного обладнання, а також невисокий рівень підготовки адміністрації школи до роботи з дітьми з ООП в онлайн-просторі негативно позначаються на якості освітнього процесу.

Важливою складовою інклюзивної освіти в умовах війни є психологічна підтримка учасників навчання. Багато дітей – як із типовим розвитком, так і з особливими освітніми потребами – пережили тяжкі життєві обставини: втрату близьких, руйнування житла, вимушену евакуацію чи досвід постійних обстрілів. Для учнів із порушеннями психофізичного розвитку такі травматичні події мають ще глибший вплив, провокуючи підвищену тривожність, замкненість, агресивність або апатію [26]. Саме тому педагогічні колективи та фахівці інклюзивно-ресурсних центрів зосереджують увагу на відновленні емоційного балансу дітей, створенні безпечного, підтримувального середовища та реалізації програм психологічної реабілітації.

Додаткові труднощі зумовлені тим, що значна кількість навчальних закладів зазнала втрат матеріально-технічної бази. У багатьох школах пошкоджено або повністю втрачено спеціальне обладнання, корекційні кабінети та допоміжні засоби навчання, призначені для учнів з порушеннями слуху, зору чи опорно-рухового апарату. Часто уроки проводяться в укриттях або пристосованих приміщеннях, що ускладнює застосування технологічних пристроїв, інтерактивних систем і спеціальних навчальних матеріалів [16; 17; 29].

З початком повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році права тисяч українських дітей, учнів і студентів були суттєво обмежені. Вони

втратили доступ до базових свобод і можливостей, гарантованих Конвенцією ООН про права дитини [2], зокрема до права на освіту, відпочинок і розвиток особистості. Воєнні дії спричинили масове порушення звичних механізмів навчання, соціалізації та дозвілля молоді.

На сьогодні статистичні показники свідчать про серйозні виклики в освітній сфері, зокрема у частині забезпечення рівного доступу до освіти для осіб з інвалідністю та дітей з особливими освітніми потребами:

- 6% населення України (приблизно 2,6 млн осіб) становлять люди з інвалідністю, серед яких близько 240 тис. – особи I групи, понад 900 тис. – II групи, а понад 1,3 млн – III групи;

- 156 тисяч – це діти з інвалідністю, причому за останні п'ять років їхня кількість зросла майже на 20 тисяч осіб;

- протягом останнього п'ятиріччя на 53% збільшилася кількість школярів, які навчаються в інклюзивних класах – з 2700 до 4100 осіб;

- на 7% зросла кількість учнів з особливими освітніми потребами, для яких організовано навчання у спеціальних класах;

- на 22% розширилася мережа навчальних закладів, що надають освіту дітям зі складними порушеннями розвитку – з 58 до 71 установи [26].

В умовах воєнного стану значна частина дітей з особливими освітніми потребами, які раніше здобували освіту в інклюзивних класах чи групах, була змушена змінити місце проживання через бойові дії або руйнування освітньої інфраструктури. Це спричинило серйозні організаційні труднощі в системі інклюзивної освіти, зокрема у забезпеченні безперервності навчання, координації між закладами різних регіонів та збереженні індивідуальних освітніх траєкторій учнів.

Попри всі труднощі, період воєнного стану продемонстрував і позитивні тенденції у розвитку інклюзивної освіти. Адміністрація школи та батьки проявили високий рівень взаємопідтримки, волонтерські організації почали активно долучатися до забезпечення інклюзивного навчання технічними засобами, психологічною допомогою, навчальними матеріалами. У багатьох школах з'явилися ініціативи щодо створення безпечних інклюзивних просторів,

проведення занять з елементами арт-терапії, використання методів соціально-емоційного навчання.

Також важливо відзначити, що Міністерство освіти і науки України спільно з міжнародними партнерами (ЮНІСЕФ, Save the Children, USAID) розробляє програми підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного часу, зокрема онлайн-платформи для дистанційного навчання, курси для педагогів з інклюзивної компетентності, рекомендації щодо роботи з дітьми, які пережили психологічну травму.

Узагальнення основних змін, що відбулися у процесі організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану, представлені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Позитивні та негативні тенденції організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану

Аспект	Позитивні тенденції	Негативні тенденції
Організація освітнього процесу	Розвиток дистанційного та змішаного навчання; підвищення гнучкості навчальних програм; розширення доступу до онлайн-ресурсів.	Відсутність стабільного інтернету у багатьох регіонах; складність адаптації дітей з особливими потребами до дистанційного формату.
Психолого-педагогічна підтримка	Зростання уваги до психоемоційного стану дітей; активне залучення психологів і соціальних педагогів; поява програм арт-терапії та емоційної підтримки.	Збільшення кількості дітей із посттравматичними станами; недостатня кількість фахівців у кризових регіонах.
Кадрове забезпечення	Підвищення рівня професійної мобільності педагогів; створення онлайн-курсів з інклюзивної компетентності; підтримка з боку міжнародних освітніх проєктів.	Вимушене переміщення або втрата кадрів; дефіцит асистентів учителів та корекційних педагогів.
Матеріально-технічна база	Надходження гуманітарної допомоги, технічних засобів та навчальних матеріалів від міжнародних організацій.	Руйнування або пошкодження закладів освіти; втрата спеціального обладнання для дітей з інвалідністю.
Соціальна взаємодія	Активізація волонтерських ініціатив; посилення співпраці між батьками, педагогами та громадами; формування культури взаємодопомоги.	Соціальна ізоляція частини дітей; труднощі у спілкуванні під час евакуації або дистанційного навчання.

Джерело: сформовано автором.

Як бачимо, організація інклюзивного навчання в умовах воєнного стану є складним і багатогранним процесом. Незважаючи на об'єктивні труднощі, українська освітня система демонструє стійкість, здатність до адаптації та прагнення забезпечити рівний доступ до якісної освіти для кожної дитини.

Кризові умови військового часу формують нові виклики для педагогічної діяльності у сфері інклюзії. Діти з особливими освітніми потребами зазнають деструктивного впливу, що має наслідком втрати у вже здобутих навичках та погіршення психологічного стану [16, с. 41].

Серед пріоритетів Міністерства освіти і науки України та місцевих органів влади – відновлення навчально-виховного процесу в регіонах, де це можливо з огляду на безпекову ситуацію. Однією з ключових умов повернення до очного навчання є усвідомлення рівня ризиків і скоординовані дії місцевого самоврядування, адміністрації шкіл, педагогів і батьків. У регіонах, де тривають бойові дії, рекомендовано тимчасово зупинити освітній процес задля збереження життя учнів і працівників [16, с. 42].

Головна мета освітнього процесу у воєнний період – зниження рівня стресу серед дітей та спрощення дій педагогів у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Для цього державні структури спільно з громадськими організаціями розробляють орієнтовні плани реагування на непередбачувані обставини. Такі документи не є обов'язковими до затвердження, проте слугують практичним інструментом для вчителів [22, с. 191].

До створення ресурсів і методичних матеріалів для підтримки навчання дітей з особливими освітніми потребами на період війни залучаються фахівці відділів освіти селищних та міських рад. Розроблені інформаційні матеріали використовуються як педагогами, так і самими здобувачами освіти в різних форматах (денному, дистанційному, змішаному). Також працівники відділів освіти проводять консультації та семінари для батьків дітей з особливими освітніми потребами, які потребують психологічної підтримки та допомоги [22, с. 192–193].

Нині психологи та педагоги інклюзивних класів зазначають, що багато батьків побоюються втрати дітьми набутих навичок. Ці страхи, що були

актуальними і раніше, значно посилюлися в умовах війни. Фахівці наголошують: у більшості випадків такі побоювання безпідставні, адже втрата навичок можлива лише через медико-фізіологічні причини або сильні психологічні травми. Навіть тоді, як правило, в організмі дитини запускаються компенсаторні процеси, що сприяють відновленню утрачених функцій. Таким чином, навіть якщо певні вміння тимчасово втрачаються, йдеться про їхнє відновлення, а не формування з нуля, що робить процес коротшим і більш результативним [24].

Дистанційна форма навчання залишається важливим інструментом для організації освітнього процесу в інклюзивних класах у воєнний час. Водночас чимало учнів і педагогів перебувають у зонах підвищеної небезпеки або на тимчасово окупованих територіях, що унеможлиблює повноцінну участь у навчанні. Навіть у безпечніших регіонах учасники освітнього процесу часто стикаються з нестачею технічних ресурсів чи відсутністю стабільного доступу до мережі Інтернет. Тому розроблення практичних рекомендацій та інструкцій щодо організації навчання в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальним для ефективного забезпечення освітніх потреб дітей з особливими потребами [22, с. 195].

Отже, воєнний стан в Україні став серйозним випробуванням для реалізації інклюзивної освіти, водночас ставши поштовхом до оновлення її форм і методів. Попри численні труднощі, інклюзивне навчання продовжує розвиватися, доводячи, що гуманістичні цінності, рівність і повага до кожної дитини залишаються незмінними навіть у найскладніших умовах.

1.3. Нормативно-правове забезпечення організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти в умовах дії воєнного стану

Нормативно-правове забезпечення є фундаментальною основою організації та реалізації інклюзивного навчання в Україні. Саме законодавчі акти визначають права дітей з особливими освітніми потребами, обов'язки закладів освіти та механізми державної підтримки. В умовах воєнного стану

правові засади інклюзивної освіти набувають особливої ваги, оскільки гарантують неперервність освітнього процесу, безпеку учасників та гнучкість організаційних форм навчання.

За останні п'ять років у закладах дошкільної освіти майже у 2,5 рази збільшилася кількість дітей з ООП –з 4655 вихованців у 2019 р. до 11285 у 2024 р. В закладах середньої освіти кількість таких дітей зросла у більш ніж два рази –з 18643 учнів у 2019 р. до 40354 учнів у 2024 р. [26].

У зв'язку з цим, на законодавчому та нормативно-правовому рівні було розроблено ряд документів, які визначають вимоги та правові основи для реалізації інклюзивної освіти як в Україні, так і в усьому світі.

Провідну роль у формуванні політики інклюзивної освіти грають міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй (ООН), Організація Економічної Співпраці та Розвитку (ОЕСР) та ЮНЕСКО. Основою для організації інклюзивного навчання стала низка міжнародних і національних нормативно-правових документів, серед яких:

- Конвенція ООН про права дитини (1989 р.);
- Всесвітня Декларація прав людини (1948 р.);
- Міжнародна конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.);
- Декларація прав дитини (1959 р.);
- Декларація ЮНЕСКО «Освіта для всіх» (1990 р.);
- Дакарська декларація (2000 р.);
- Саламанкська декларація (1994 р.);
- Резолюція 48-ї сесії ЮНЕСКО «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» (2008 р.);
- Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.) та ін.

Міжнародні документи у сфері прав людини визначили основні стандарти щодо доступу до освіти. Так, Декларація прав дитини 1959 р. проголошує, що будь-яка дитина має право на освіту, яка повинна бути доступною для усіх, зокрема і для дітей з особливими потребами [1].

В Конвенції ООН про права дитини 1989 р. підтверджується, що освіта має надаватись без дискримінації, а діти з ООП повинні навчатись в умовах, які найбільш повно відповідають їхнім потребам, включно з інклюзивними закладами освіти [2].

Міжнародна конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 року закріплює невід'ємне право кожної людини з інвалідністю на здобуття освіти та визнає інклюзивне навчання найефективнішим механізмом реалізації принципу рівних можливостей для всіх категорій населення [3]. Цей документ став основою для формування сучасних підходів до організації освітнього процесу в Україні, орієнтованих на забезпечення доступності, участі та недискримінації.

На сьогодні питання організації інклюзивної освіти в українських закладах загальної середньої освіти чітко регламентуються системою нормативно-правових актів, які гарантують дітям з особливими освітніми потребами право на якісне навчання, психолого-педагогічну підтримку та соціальну інтеграцію.

Конституція України (1996 р.) закріплює принцип рівного доступу до освіти для всіх громадян держави, незалежно від стану здоров'я, фізичних чи інтелектуальних обмежень, соціального походження або інших ознак [4]. Ця норма є фундаментом для створення інклюзивного освітнього простору, що базується на ідеї поваги до людської гідності та рівності прав.

У 2017 р. була ухвалена нова редакціяЗУ «Про освіту», яка заклала правові основи для реалізації в державі принципів інклюзивності в навчанні. Цей закон уперше надав дітям з особливими освітніми потребами (ООП) повне право здобувати освіту у будь-яких навчальних закладах – як державних, так і комунальних –на безоплатній основі, незалежно від того, чи їхінвалідність офіційно встановлена. У статті 19 зазначено, що держава бере на себе обов'язок створювати належні умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами. Провідним шляхом реалізації цього положення є організація у закладах загальної середньої освітисистеми інклюзивного навчання. Тобто, держава не просто визнає право кожної дитини на освіту, а й гарантує побудову

освітнього середовища, яке враховує індивідуальні особливості розвитку, темп навчання та потреби кожного учня [5].

Не менш вагоме значення має Закон України «Про повну загальну середню освіту», ухвалений у 2020 р. У ст. 19–20 цього нормативного акту детально розкрито механізм організації інклюзивного навчання, визначено основні функції асистента вчителя, описано повноваження команди психолого-педагогічного супроводу, а також конкретизовано права батьків у процесі розроблення індивідуальної освітньої програми (ІОП) для дитини з особливими освітніми потребами. Закон також підкреслює важливість співпраці між педагогами, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів і родинами, що сприяє реалізації принципу партнерства та забезпечує максимальну ефективність освітнього процесу для таких дітей [6].

Важливу роль у нормативному забезпеченні інклюзії відіграє Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (2021 р.). Документ визначає структуру, вимоги та алгоритми організації інклюзивного навчання, регламентує процедуру створення інклюзивних класів, встановлює критерії підготовки педагогічних кадрів, а також передбачає надання комплексної педагогічної, психологічної, медичної та соціальної підтримки учням з особливими освітніми потребами [10].

Ключовим інституційним елементом системи інклюзії є інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ), діяльність яких регламентується Постановою Кабінету Міністрів України № 545 від 12 липня 2017 року «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» [9]. ІРЦ здійснюють комплексну оцінку розвитку дитини, визначають індивідуальні потреби та надають рекомендації щодо організації освітнього процесу. Їхня роль особливо зросла в умовах воєнного стану, коли значна кількість дітей була змушена змінити місце проживання або навчальний заклад, що потребує адаптації освітніх програм і безперервності психолого-педагогічного супроводу.

Наказ МОН України «Про затвердження Типового переліку допоміжних засобів для навчання (спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку)

осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах освіти» (2018 р.) визначає нормативну базу для забезпечення стандартів інклюзивного навчання. У документі встановлено вимоги до змісту освітніх програм, методичних підходів, адаптацій освітнього середовища, а також критерії організації інклюзивних класів у закладах загальної середньої освіти. Таким чином, наказ став основою для формування єдиної системи технічного та корекційно-педагогічного забезпечення, що сприяє повноцінній участі дітей з особливими освітніми потребами у навчальному процесі [14].

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року» (2024 р.) визначає основні напрями, завдання та орієнтири державної політики у сфері інклюзивної освіти на найближчі роки. У документі сформульовано послідовні кроки для модернізації системи інклюзивного навчання, створення необхідних кадрових і матеріально-технічних ресурсів, а також підвищення рівня суспільної обізнаності щодо питань інклюзії [11].

У Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) визначено принципи, зміст і методи навчання дітей початкової школи, зокрема дітей з ООП. Передбачено забезпечення рівних можливостей для учнів з інвалідністю шляхом створення необхідних для навчання умов і адаптації навчальних програм [8].

В умовах воєнного стану з'явилися нові нормативно-правові акти та роз'яснювальні документи, метою яких є забезпечення безперервності інклюзивного навчання в будь-яких умовах. Зокрема, у Листі Міністерства освіти і науки України №1/3476-22 від 29 квітня 2022 р. містяться детальні рекомендації щодо організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами під час воєнних дій. У ньому наголошується на можливості реалізації освітнього процесу у дистанційному або змішаному форматах, залежно від безпекової ситуації в регіоні та технічних можливостей учасників навчання [15].

Особливе значення для збереження безперервності освіти в умовах військової агресії має Наказ Міністерства освіти і науки України № 274 від 28

березня 2022 року «Про організацію освітнього процесу в умовах воєнного стану». Цей документ надає освітнім закладам право самостійно обирати форму навчання – очну, дистанційну або змішану – залежно від поточної безпекової ситуації. Крім того, наказ передбачає можливість перенесення занять у дистанційне чи асинхронне середовище, що дозволяє забезпечити неперервність інклюзивного освітнього процесу навіть за надзвичайних обставин. Таким чином, документ створює правові гарантії для реалізації інклюзивних принципів у форматі, який відповідає умовам воєнного часу [13].

Також, у 2025 р. наказом МОН України № 1020 було внесено зміни до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти від 8 вересня 2020 року №1115. Згідно з новою редакцією, у період дії воєнного стану дистанційна форма навчання може застосовуватися не лише як альтернатива очній, а й як гнучкий інструмент реалізації індивідуальної освітньої траєкторії для дітей з особливими освітніми потребами. Це дає змогу враховувати їхні здібності, інтереси, рівень мотивації, особисті можливості та попередній досвід навчання [12].

У контексті оновлення законодавчої бази з питань інклюзивної освіти у закладах загальної середньої освіти варто відзначити, що останніми роками внесено суттєві зміни до низки постанов Кабінету Міністрів України, які визначають порядок організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. Ці зміни спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу, адаптацію навчального середовища до потреб дітей різних категорій, а також на гармонізацію вітчизняної практики з міжнародними стандартами інклюзії:

–Постанова КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами» від 21 липня 2021 р. № 765 [7];

–Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 р. № 957 [10].

Внесені зміни пов'язані з масовим переміщенням дітей з особливими освітніми потребами до інших областей України та за її межі через воєнні дії. Важливою новацією стало також оновлення підходів до оцінювання навчальних досягнень таких учнів. Якщо раніше оцінювання здійснювалося виключно інклюзивно-ресурсними центрами (ІРЦ), то з 2022 р. передбачена можливість його проведення безпосередньо в закладах загальної середньої освіти. Це дало змогу фахівцям ІРЦ отримувати більш повну картину освітнього процесу в реальних умовах навчання, спостерігати за динамікою розвитку дитини та збирати додаткові дані для корекції індивідуальної програми розвитку [27].

До того ж відбулося посилення ролі інклюзивно-ресурсних центрів у складі команд психолого-педагогічного супроводу дітей. Якщо раніше їхня участь носила консультативний характер і не була обов'язковою, то тепер спеціалісти ІРЦ є невід'ємною частиною таких команд. Це сприяє підвищенню якості методичного забезпечення, ефективнішій розробці індивідуальних програм розвитку та налагодженню комунікації між закладами освіти, державними структурами та соціальними службами.

З метою покращення умов для здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами в період війни Кабінет Міністрів України розробив і затвердив оновлений порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Урядом було передбачено низку спрощень і гнучких механізмів, спрямованих на забезпечення доступності освіти в надзвичайних умовах:

- знято обмеження щодо кількості дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах або класах (освітній заклад не має права відмовити у створенні інклюзивного середовища);
- психолого-педагогічні й корекційно-розвиткові послуги можуть надаватися як фахівцями ІРЦ, так і педагогами закладу за умови забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу;
- дозволяється використовувати змішану форму навчання в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти;

– допускається подання копій документів, що посвідчують особу, а також висновків про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини (за наявності);

– у разі потреби можуть створюватися тимчасові інклюзивні міжкласні групи [30]:

Основне завдання організації таких змін полягає у забезпеченні безперервності надання освітніх послуг дітям з особливими потребами у воєнний час.

Згідно з Порядком організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти [10], в умовах воєнного стану створення інклюзивного класу може бути ініційоване законними представниками чи батьками дитини з особливими освітніми потребами.

У документі визначено допустиму кількість таких дітей у класі: 1–3 учні з порушеннями опорно-рухового апарату, інтелектуальними порушеннями, вадами зору чи слуху; не більше двох дітей із числа глухих, сліпих або з тяжкими мовленнєвими розладами; і не більше однієї дитини з глибокими порушеннями розвитку.

Важливою складовою навчально-виховного процесу у школах залишається діяльність психологічної служби. Значна увага приділяється роботі практичних психологів із дітьми, які мають особливі освітні потреби та прибули із зон активних бойових дій. Шкільний психолог надає індивідуальні консультації та підтримку не лише учням, а й їхнім батькам, педагогічним працівникам і класним керівникам. У центрі такого спілкування – індивідуальний підхід до кожної дитини, орієнтація на її емоційний стан, потреби та можливості. У зв'язку з цим у школах організовуються групові й індивідуальні заняття, психологічні тренінги, консультації та факультативні уроки для дітей і молоді, які змінили місце проживання внаслідок бойових дій. Такі заходи спрямовані на соціальну адаптацію, стабілізацію емоційного стану та відновлення відчуття безпеки.

Окремі питання організації навчально-виховного процесу координуються відділом Державної служби якості освіти України. Завдяки цьому створено

ефективний механізм функціонування дистанційної освіти в умовах воєнного стану, забезпечено гнучкість у виборі форм навчання, а також впроваджено технологічні рішення для проведення онлайн-занять у школах, які тимчасово не можуть працювати у звичному форматі [17].

Таким чином, нормативно-правова база України забезпечує сталі засади функціонування інклюзивної освіти навіть у кризових умовах. Її гнучкість, орієнтація на права дитини та можливість адаптації освітнього процесу до форс-мажорних обставин дозволяють зберегти головну мету – забезпечення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто теоретичні засади організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти України та проаналізовано вплив воєнного стану на організацію освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами.

Проведений аналіз засвідчив, що інклюзивне навчання є невід’ємною частиною сучасної освітньої політики України, яка спрямована на забезпечення рівності, доступності та гуманізації освітнього середовища. Сутність інклюзивної освіти полягає у створенні таких умов, які дозволяють кожній дитині, незалежно від її фізичних, психічних чи інтелектуальних особливостей, реалізувати право на освіту та соціальну інтеграцію.

У ході дослідження встановлено, що введення воєнного стану суттєво вплинуло на процеси організації інклюзивного навчання. Значна частина дітей та педагогів була вимушено переміщена; виникли труднощі з матеріально-технічним забезпеченням, стабільністю освітнього процесу, доступністю спеціальних послуг. Психологічні наслідки війни особливо гостро проявилися у дітей з особливими освітніми потребами. Водночас визначено і позитивні тенденції, зокрема розвиток дистанційних форм навчання, активізацію волонтерських та міжнародних організацій, оновлення методичного супроводу та зростання уваги до емоційного добробуту учнів.

Аналіз нормативно-правового забезпечення показав, що Україна має розвинену законодавчу базу у сфері інклюзивної освіти, яка продовжує адаптуватися до умов воєнного стану. Закони, підзаконні акти та міжнародні документи гарантують безперервність освіти для дітей з ООП та визначають механізми її гнучкої організації. Роз'яснення й рекомендації МОН України відіграють ключову роль у підтримці закладів освіти під час кризових обставин.

Отже, інклюзивна освіта в умовах воєнного стану функціонує в надзвичайно складних, але водночас інноваційно сприятливих умовах. Вона демонструє здатність до адаптації, стійкість і стратегічну важливість у забезпеченні прав кожної дитини. Теоретичні засади, розглянуті в цьому розділі, створюють підґрунтя для подальшого вивчення практичних аспектів реалізації інклюзивного навчання у конкретних закладах загальної середньої освіти.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В БОЯРСЬКОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ЛІЦЕЇ «ІНТЕЛЕКТ»

2.1. Загальна характеристика Боярського академічного ліцею «Інтелект»

Боярський академічний ліцей «Інтелект» [32] один з кращих у Боярській ОТГ, тут здобувають освіту 637 учні. Навчальний заклад було засновано в 1953 році як семирічна школа, яка трансформувалася до ліцей, що охоплює освіту на I (початкова освіта), II (базова середня освіта) та III (профільна середня освіта) ступенях навчання. Продовжуючи традиції школи, педагогічний колектив, впроваджуючи інновації в навчальний процес, постійно працює над удосконаленням професійної компетентності. З жовтня 2022 року, для оптимізації освітньої мережі, заклад було перейменовано з Боярської ЗОШ I-III ступенів №4 в Боярський академічний ліцей «Інтелект» Боярської міської ради.

Його юридична адреса – м. Боярка, вулиця Шкільна, 28, що є основним приміщенням закладу. Історія навчального закладу розпочалася ще у 1953 році, і з часом він трансформувався у сучасний ліцей, який відповідає вимогам сучасної української освіти.

Педагогічний колектив здійснює дослідно-експериментальну роботу за темою «Створення психологічних умов для підвищення рівня навчальних досягнень і формування активності та загальної культури учнів».

З вересня 2012 р. заклад першим у місті почав працювати у рамках Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України». У вересні 2016 р. почали роботу в рамках Міжнародного проекту «Творча співпраця» асоціація «Творчі зв'язки» - Литва, «УМСА України», «Театр переселенця» при підтримці Міністерства закордонних справ Литви.

Ліцей є опорним закладом Київської області з питань змістовного дозвілля школярів. Учні широко охоплені позаурочною діяльністю, більшість відвідує спортивні секції та гуртки. Діти-члени гуртків брали активну участь у

районних та обласних конкурсах, неодноразово ставали лауреатами та переможцями.

Ефективну роботу закладу забезпечує високий рівень управлінської діяльності адміністрації та професійної підготовки адміністрації школи.

Серед педагогічних працівників школи 28 вчителів мають вищу категорію, 5 учителів – звання «учитель-методист», 13 - «старший учитель», кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» - 29 учителів, I категорію - 9, II категорію – 3, «спеціаліст» - 7 вчителів.

Навчання у ліцеї здійснюється українською мовою. У старшій школі пропонуються кілька профілів — історичний, філологічний та художньо-естетичний, що дозволяє врахувати інтереси та здібності учнів і сприяє їхній професійній орієнтації. За інформацією офіційного сайту, ліцей працює з понеділка по п'ятницю з 07:00 до 19:00, що дає змогу організовувати різноманітні додаткові освітні та виховні заходи, гуртки й консультації.

Показником результативності інноваційного підходу роботи школи є переможці районного та обласного етапів Всеукраїнських предметних олімпіад, конкурсу-захисту робіт МАН та Всеукраїнських і Міжнародних предметних конкурсів.

На інноваційних технологіях побудована і виховна система школи, мета якої – розвиток високоінтелектуальної, компетентної, свідомої особистості з громадянською позицією, здатною до самореалізації та прояву своїх можливостей у різних сферах життєдіяльності.

Сьогодні ліцей «Інтелект» відіграє значну роль у житті громади, забезпечуючи якісну загальну середню освіту для дітей Боярки. Завдяки наявності інклюзивних класів, заклад створює умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами, сприяючи їхній соціалізації та розвитку. Розвинена профільність навчання, сучасний підхід до організації освітнього процесу та тривала історія становлення роблять ліцей важливою освітньою інституцією міста.

2.2. Аналіз стану інклюзивного навчання в Боярському академічному ліцеї «Інтелект»

У сучасних умовах освіти, особливо в умовах воєнного стану, перед системою шкільної освіти постає завдання забезпечення рівних можливостей для всіх учнів, включно з дітьми, які мають особливі освітні потреби (ООП).

Г. Коссова-Сіліна зазначає, що попри значні зусилля щодо підготовки фахівців закладів професійної (професійно-технічної) освіти до виконання завдань інклюзивного навчання та створення безпечного й інклюзивного освітнього середовища в умовах воєнного стану й нестабільності, все ще залишається актуальною проблема узгодження потреб сучасного суспільства у висококваліфікованих педагогах, здатних ефективно працювати з учнями з ООП, та реального рівня готовності цих фахівців до виконання інклюзивних функцій [34, с. 23].

Досвід Боярського академічного ліцею «Інтелект» Боярської міської ради [32] свідчить про ефективність комплексного підходу до організації інклюзивного навчання. У закладі освітній процес охоплює учнів 1–11 класів, а саме:

1. Здобувачі освіти з ООП, які навчаються в інклюзивних класах (очне навчання) 16 учнів
2. Здобувачі освіти з ООП під педагогічним патронажем (на індивідуальному навчанні – 2 учнів
3. Здобувачі освіти з інвалідністю , які навчаються під педагогічним патронажем (за індивідуальною формою навчання)– 3 учнів
4. Здобувачі освіти з інвалідністю (без ООП та патронажу)– 5 учнів

Ліцей поєднує традиційні педагогічні методи з сучасними освітніми технологіями, адаптованими для учнів з ООП, та забезпечує постійну психолого-педагогічну підтримку. Загалом це охоплює індивідуальні навчальні плани, корекційно-розвивальні заняття, використання диференційованих підходів у класі, а також активне залучення спеціалістів – психологів, соціальних педагогів та асистентів учителів. Такий системний підхід сприяє

формуванню безпечного, комфортного й мотивуючого середовища, де кожен учень має рівні можливості для розвитку, навчання та соціальної інтеграції, а педагоги – ефективно реалізують інклюзивні функції у практичній діяльності.

Основою створення рівних умов для навчання в Боярському академічному ліцеї «Інтелект» є поєднання диференційованого та індивідуального підходів до учнів з ООП. Педагоги ліцею приділяють увагу як академічному розвитку, так і соціально-комунікативним навичкам учнів, забезпечуючи їм комфортне та безпечне навчальне середовище.

Для учнів із порушеннями слуху у навчальному процесі застосовується комплекс аудіовізуальних засобів. Використовуються спеціально адаптовані відеоматеріали з субтитрами, мультимедійні презентації та інтерактивні вправи, що передбачають активне використання жестової мови та артикуляційної підтримки. Такий підхід не лише сприяє ефективному засвоєнню навчального матеріалу, а й формує навички комунікації, уміння співпрацювати з однокласниками та педагогами, розвиває соціальну адаптацію учнів.

Учні з порушеннями зору отримують підтримку через застосування спеціальних шрифтів великого розміру, тактильних навчальних матеріалів, рельєфних схем та макетів. Крім того, використовуються сучасні цифрові пристрої з аудіопідтримкою, що дозволяють учням самостійно опрацьовувати навчальний матеріал і брати активну участь у всіх видах освітньої діяльності. Такий підхід стимулює розвиток пізнавальних здібностей, уваги та концентрації, а також підтримує мотивацію до навчання.

Завдяки такому комплексному підходу, який поєднує педагогічні, організаційні та технічні засоби підтримки, Боярський академічний ліцей «Інтелект» забезпечує створення рівних можливостей для всіх учнів незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

У ліцеї значна увага приділяється розробці індивідуальних освітніх програм для учнів з ООП, що формуються на основі комплексного та системного обстеження кожного учня. Загалом це дозволяє педагогам оцінити навчальні, психологічні та соціальні потреби дітей, визначити їх сильні та

слабкі сторони та побудувати навчальний процес так, щоб він максимально відповідав індивідуальним особливостям учня.

Процедура комплексного обстеження містить спостереження за навчальною діяльністю, проведення психологічних та педагогічних тестувань, бесіди з учнями, опитування батьків, а також застосування проєктивних методик для виявлення прихованих труднощів, рівня мотивації, емоційного стану та особливостей міжособистісної взаємодії [33, с. 24]. Такий системний підхід дозволяє педагогам не лише коригувати освітні програми відповідно до конкретних потреб учнів, а й організовувати цілеспрямовану психологічну підтримку, створювати сприятливе середовище для навчання, знижувати рівень тривожності та забезпечувати поступову адаптацію дітей до освітнього процесу.

Наприклад, для учнів з дислексією у ліцеї застосовуються спеціальні методики навчання читання та письму, що передбачають поступове ускладнення завдань і послідовне формування навичок. Використовуються кольорові маркери для виділення складних слів і фраз, спеціальні вправи на розвиток фонематичного слуху, орієнтації в тексті, а також вправи на зміцнення короткочасної та довготривалої пам'яті. Крім того, педагогічні прийоми передбачають індивідуальний темп навчання, повторне пояснення матеріалу та використання мультимедійних засобів для підтримки процесу засвоєння інформації.

Для дітей із порушеннями уваги та гіперактивністю у навчальному процесі застосовуються спеціальні організаційні та педагогічні стратегії. До них належить поділ уроку на короткі, логічно завершені блоки, використання чітких та зрозумілих інструкцій, структурованість матеріалу та часта зміна видів діяльності. Інтерактивні вправи, ігрові елементи, практичні завдання та групові види роботи сприяють підтриманню концентрації, зменшенню стресу та покращенню соціальної взаємодії. У таких умовах діти не відчують перевантаження і мають можливість поступово розвивати навички самоконтролю, організації власної діяльності та відповідальності за виконання завдань.

Особливу роль у системі інклюзивного навчання Боярського академічного ліцею «Інтелект» займає психоемоційна підтримка учнів, яка є важливою складовою комплексного підходу до забезпечення рівних можливостей у навчанні. У сучасних умовах воєнного стану діти часто зазнають додаткових стресових навантажень, що негативно впливають на їхню здатність до концентрації, навчання та соціальної взаємодії [11, с. 558]. Саме тому ліцей організовує системну психологічну підтримку, яка поєднує різні форми та методи роботи з учнями, забезпечуючи їм відчуття безпеки, комфорту та впевненості у власних силах.

Серед основних форм підтримки – індивідуальні психологічні консультації, що дозволяють педагогам і психологам виявити емоційні труднощі конкретного учня та надати персоналізовані рекомендації щодо подолання стресових станів. Групові терапевтичні заняття допомагають учням навчитися взаємодіяти з однокласниками, розвивати навички співпраці та підтримки один одного, а також формують атмосферу довіри й взаєморозуміння у класі. Для додаткової підтримки використовуються арттерапевтичні методики, що включають малювання, ліплення, музику та інші творчі активності, спрямовані на вираження емоцій, зниження тривожності та розвиток самоусвідомлення.

Крім того, ліцей активно застосовує ігрові та релаксаційні сесії, які інтегруються безпосередньо у навчальний процес. Педагоги створюють ситуації успіху для учнів, що дозволяє стимулювати позитивну мотивацію, підтримувати інтерес до навчання та формувати навички саморегуляції. Наприклад, після виконання складних завдань учень отримує похвалу від педагога, а також візуальні або символічні стимули, що підвищують самооцінку та відчуття власної компетентності.

Завдяки комплексній психоемоційній підтримці, поєднаній із диференційованим навчанням та індивідуалізацією освітнього процесу, ліцей «Інтелект» створює сприятливе середовище, яке забезпечує не лише академічний розвиток учнів, а й їх психологічне благополуччя.

Всі учасники освітнього процесу пов'язані тісною співпрацею, варто розглянути, організаційну структуру інклюзивного навчання в ліцеї (Рисунок 2.1)

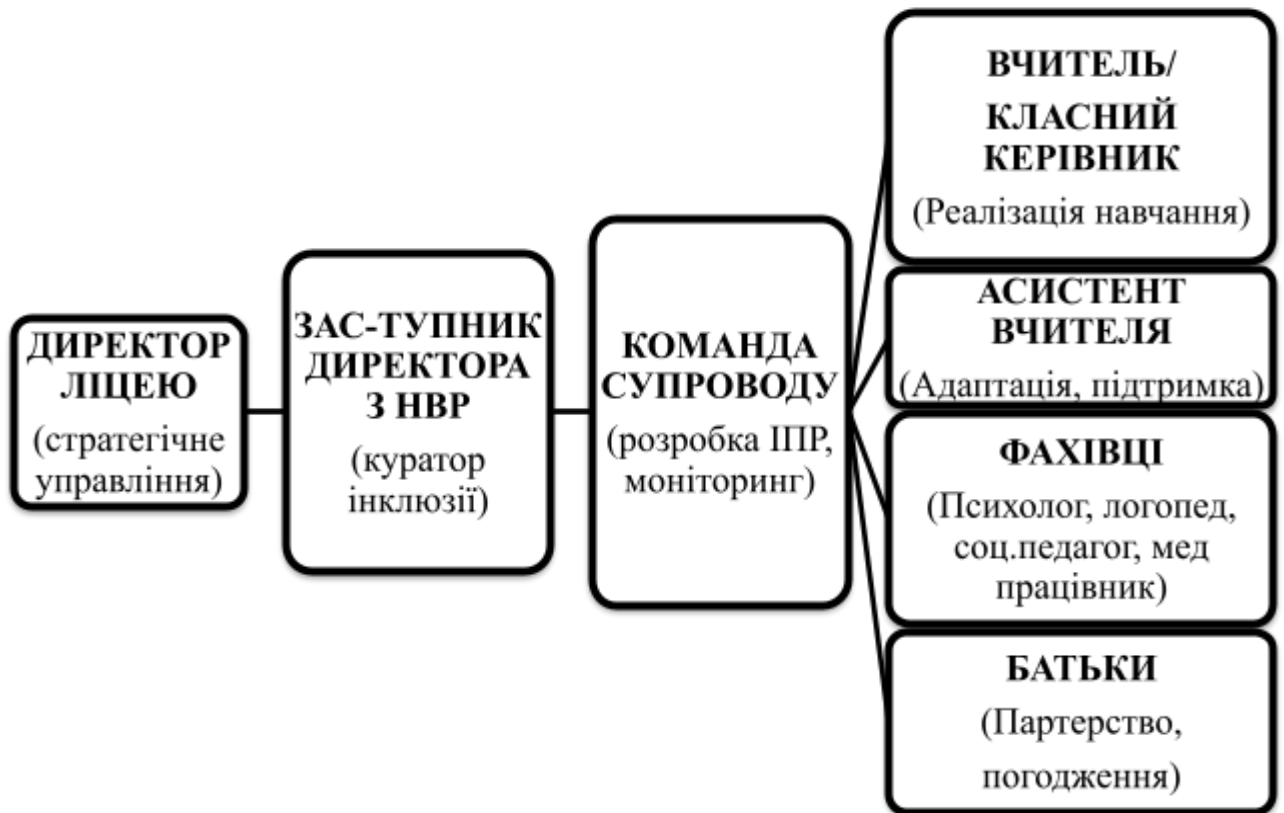

Рис. 2.1 Організаційна структура інклюзивного навчання в БАЛ «Інтелект»

Джерело: розроблено автором

Кожен фахівець команди супроводу відіграє важливу роль та функції у організації інклюзивного навчання:

Заступник директора з навчально-виховної роботи здійснює:

- ✓ формування складу Команди супроводу;
- ✓ призначення відповідальної особи щодо координації розроблення ІПР;
- ✓ організацію роботи Команди супроводу;
- ✓ контроль за виконанням висновку інклюзивно-ресурсного центру;
- ✓ залучення фахівців (в тому числі фахівців інклюзивно-ресурсного центру) для надання психолого- педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП;

- ✓ контроль за виконанням завдань учасниками Команди супроводу своїх функцій;
- ✓ розроблення спільно з іншими учасниками Команди супроводу індивідуального навчального плану дитини з ООП;
- ✓ залучення батьків дитини з ООП до розроблення і погодження ІПР;
- ✓ оцінку діяльності педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР;
- ✓ моніторинг виконання ІПР.

Практичний психолог здійснює:

- ✓ вивчення та моніторинг психічного розвитку дитини з ООП;
- ✓ психологічний супровід дитини з ООП;
- ✓ надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ІПР;
- ✓ надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП;
- ✓ консультативну роботу з батьками дитини з ООП;
- ✓ просвітницьку роботу щодо формування психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі.

Соціальний педагог здійснює:

- ✓ соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків;
- ✓ виявлення соціальних проблем, які потребують негайного вирішення, при потребі, направлення до відповідних фахівців з метою надання допомоги;
- ✓ вивчення соціальних умов розвитку дитини з ООП;
- ✓ соціалізацію дитини з ООП, адаптацію її у новому колективі;
- ✓ інформування дитини з ООП та її батьків про мережу закладів позашкільної освіти, залучення дитини до участі в гуртках, секціях з урахуванням її можливостей;
- ✓ надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі, подолання особистісних, міжособистісних конфліктів;

✓ захист прав дитини з ООП, за відповідним дорученням представлення її інтересів у відповідних органах та службах.

Вчитель-логопед здійснює:

✓ надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ІПР;
 ✓ моніторинг досягнень у відповідній сфері розвитку дитини згідно з ІПР;

✓ надання рекомендацій педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей в процесі навчання, технології для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в ІПР та застосування адаптацій (модифікацій);

✓ консультативну роботу з батьками дитини з ООП.

Адміністрація школи (класний керівник), вчителі-предметники здійснюють:

✓ забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ІПР;

✓ підготовку інформації для учасників засідання Команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її сильні сторони та потреби; результати виконання дитиною навчальної програми/освітнього плану;

✓ розробку індивідуальної навчальної програми в закладі;

✓ визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання; передбачених ІПР;

✓ надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП;

✓ беруть участь у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП.

✓ забезпечують створення належного мікроклімату в колективі.

Асистент вчителя здійснює:

✓ спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб;

- ✓ оцінку спільно з вчителем рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР;

- ✓ підготовку інформації для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб;

- ✓ надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП.участь в організації освітнього процесу дитини з ООП;

- ✓ забезпечує адаптацію освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП;

- ✓ бере участь

- ✓ у підготовці індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми (для закладів дошкільної освіти);

- ✓ у розробці ІПР.

Батьки дитини з ООП забезпечують:

- ✓ доведення інформації про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань);

- ✓ створення умов для навчання, виховання та розвитку дитини.

- ✓ Беруть участь у роботі Команди супроводу, в тому числі залучення до складання ІПР.

Медичний працівник закладу здійснює:

- ✓ інформування учасників Команди супроводу про стан здоров'я дитини та її психофізичні особливості;

- ✓ збір додаткової інформації від батьків, закладу охорони здоров'я щодо стану здоров'я дитини за необхідністю.

З метою забезпечення системного супроводу інклюзії, протягом навчального року передбачено 10-12 планованих заходів. Регулярні наради, методичні об'єднання та практичні семінари, що охоплюють теми:

- ✓ Організація навчання;

- ✓ Методики викладання;

- ✓ Критерії оцінювання;
- ✓ Адаптація навчальних матеріалів;
- ✓ Психологічна взаємодія;
- ✓ Оцінювання учнів з ООП

Створюється простір для обміну досвідом, де кожен педагог може проаналізувати ефективність своїх підходів та отримати рішення для складних ситуацій.

Для забезпечення професійного рівня 75% педагогічного колективу успішно пройшли курси підвищення кваліфікації щодо роботи з дітьми з ООП. Навчання охоплювало застосування сучасних технологій та методик навчання, а також розвитку навичок соціальної взаємодії та емпатії серед учнів.

Одним із важливих аспектів організації інклюзивного навчання в Боярському академічному ліцеї «Інтелект» [32] є використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які значно, але недостатньо розширюють можливості інтеграції учнів з особливими освітніми потребами в освітній процес [40]. Переходячи до ключових елементів інфраструктури, пропонуємо розглянути матеріально-технічну базу ліцею (таблиця 2.1).

Завдяки цифровим платформам, Mozaikeducation, Clastime, Google Classroom, Електронний журнал «Нові знання», навчальним програмам учні можуть працювати у власному темпі, отримувати миттєвий зворотний зв'язок і самостійно коригувати помилки в режимі реального часу.

Для учнів із сенсорними порушеннями розробляються спеціальні інтерактивні завдання, що враховують особливості сприйняття інформації та стимулюють активну участь у навчанні. Наприклад, завдання з використанням візуальних, аудіо- та тактильних елементів, що дозволяє компенсувати недоліки сенсорного сприйняття та підтримує розвиток відповідних навичок.

Учні з когнітивними труднощами отримують підтримку через системи повторюваного тренування, інтерактивні вправи та мультимедійні матеріали, які допомагають закріпити навчальний матеріал, розвинути логічне мислення та пам'ять. Адаптивні програми дозволяють підбирати завдання за рівнем

складності, що відповідає індивідуальним можливостям кожного учня, та забезпечують персоналізовану підтримку в процесі навчання.

Таблиця 2.1

Матеріально-технічна база ліцея

СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ ПРИМІЩЕННЯ	
Ресурсна кімната	Зона відпочинку/ розвантаження: Містить елементи для емоційного розвантаження, зняття напруги та сенсорної стимуляції (м'які меблі, сухий басейн, тактильні доріжки, світлові елементи)
Кабінет корекційних спеціалістів	Окремі кабінети для логопеда, психолога, де проводяться індивідуальні заняття
ОБЛАДНАННЯ ТА ОСНАЩЕННЯ	
Технічні засоби	Персональні комп'ютери (20 шт) Інтерактивна дошка (8 шт) Інтерактивна панель (5 шт) Телевізор (21 шт)
Дидактичні матеріали	Спеціалізовані набори для розвитку дрібної моторики, логіки, пам'яті
Адаптивні меблі	Стільці та парти (у 60% кабінетах)
Навігація та доступність	Пандус, візуальні вказівники для орієнтації в просторі ліцею

Джерело: розроблено автором.

Крім того, застосування ІКТ сприяє активізації пізнавальної діяльності, підвищенню мотивації до навчання та залученню учнів у спільну роботу над проєктами й інтерактивними завданнями [40, с. 14]. Цифрові технології дозволяють учням ефективно взаємодіяти з педагогами та однокласниками, долати бар'єри у комунікації та отримувати різноманітні форми підтримки, що

робить освітній процес більш гнучким, доступним і комфортним для всіх учасників.

Загалом, інтеграція сучасних ІКТ у систему інклюзивного навчання забезпечує ефективне поєднання традиційних педагогічних методів з цифровими інструментами, що сприяє формуванню рівних можливостей для розвитку, навчання та соціальної інтеграції учнів з особливими освітніми потребами.

Не менш важливим є формування толерантного, безпечного та підтримуючого соціального середовища серед учнів. Діти беруть участь у спортивних змаганнях «Пліч-о-пліч всеукраїнській шкільній лізі» на рівні територіальних громади, творчому гуртку з технологій «Майстриння» та екскурсійних поїздках класів щосеместру, це дозволяє їм відчувати себе повноцінними членами шкільної спільноти. Педагоги акцентують увагу на тому, щоб всі учні, незалежно від їхніх особливостей, мали рівні можливості для участі та досягнення успіху. Загалом у таблиці 2.2 відображено підходи до забезпечення рівних можливостей для учнів з ОПП.

Таблиця 2.2.

Підходи до забезпечення рівних можливостей для учнів з ОПП

Вид особливих освітніх потреб	Педагогічні підходи та методи навчання	Організаційні заходи	Очікувані результати
1	2	3	4
Порушення слуху	Використання аудіовізуальних матеріалів, субтитрів, інтерактивних вправ	Індивідуальні освітні програми, консультації з психологом, тісна взаємодія з батьками	Поліпшення комунікативних навичок, активна участь у навчальному процесі, підвищення рівня засвоєння матеріалу
Порушення зору	Шрифти великого розміру, інтерактивні аудіо-підтримані пристрої	Адаптація робочих місць, підтримка психолога	Самостійне засвоєння матеріалу, розвиток концентрації уваги, активна участь у групових проектах

Подовження таблиці 2.2.			
1	2	3	4
Дислексія, дисграфія	Спеціальні методики читання та письма, кольорові маркери, вправи на фонематичний слух	Індивідуальні освітні програми, тренінги для педагогів	Покращення навичок читання та письма, підвищення мотивації до навчання
Порушення уваги, гіперактивність	Короткі інструкції, структуровані уроки, інтерактивні вправи, часта зміна діяльності	Психологічна підтримка, регулярний моніторинг прогресу, взаємодія з батьками	Підвищення концентрації, розвиток саморегуляції, зменшення рівня стресу
Психоемоційні та соціальні труднощі	Арт-терапія, ігрові сесії, релаксаційні техніки, ситуації успіху	Групові та індивідуальні консультації психолога.	Покращення психоемоційного стану, формування позитивної самооцінки, розвиток навичок співпраці

Джерело: сформовано автором.

Отже, досвід Боярського академічного ліцею «Інтелект» свідчить про те, що організація інклюзивного навчання є багатокомпонентним процесом, який охоплює педагогічні, організаційні та психолого-технологічні аспекти. Комплексний підхід до адаптації навчальних програм, забезпечення доступності матеріалів та інфраструктури, використання сучасних технологій, тісна взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу, а також увага до психоемоційного стану учнів дозволяють створити ефективне інклюзивне середовище. У такому середовищі діти з ООП мають змогу реалізовувати свій потенціал, розвивати соціальні компетенції та відчувати себе рівноправними членами шкільної спільноти навіть у складних умовах воєнного стану.

2.3. Розробка рекомендацій щодо організації інклюзивного навчання в Боярському академічному ліцеї «Інтелект»

Удосконалення організації інклюзивного навчання у закладі загальної середньої освіти є багатовимірним і системним процесом. У сучасних умовах розвитку української освіти інклюзія вже не розглядається як тимчасове явище чи експеримент, а є невіддільною складовою освітньої політики, закріпленої законодавчо та нормативно [36]. Проте реально є потреба постійного вдосконалення організаційних підходів, методичного забезпечення та міжсекторної взаємодії.

Першим і надзвичайно важливим напрямом удосконалення інклюзивної освіти в закладі загальної середньої освіти є створення матеріально доступного та безпечного середовища. Йдеться не лише про базові вимоги безбар'єрності, такі як наявність пандусів, ліфтів, широких дверних проїм чи обладнаних санітарних кімнат, а й про ті непомітні на перший погляд елементи, які формують щоденний комфорт та безпеку учня з особливими освітніми потребами. Ретельної уваги потребують тактильні плитки, що допомагають орієнтуватися дітям із порушеннями зору, контрастне маркування сходів і порогів, яке зменшує ризик травмування, належне освітлення та акустика приміщень, що особливо важливо для дітей із сенсорними порушеннями або розладами аутистичного спектра. Не менш значущим є доступ до спеціалізованого обладнання – звукоусилювальних систем, програм із синтезом мовлення, матеріалів шрифтом Брайля чи інших адаптованих форматів.

Доцільно провести оцінку, яка міститиме підрахунок необхідної кількості тактильних смуг, маркувальних елементів, адаптованих меблів або технічних засобів, а також складання попереднього бюджету на їхнє встановлення чи закупівлю. Окрім цього, важливо визначити потенційні джерела фінансування: кошти місцевого бюджету, участь у державних і регіональних програмах із розвитку інклюзивної освіти, благодійні фонди, грантові ініціативи міжнародних організацій, а також партнерські проекти з громадськими об'єднаннями. Саме комплексний підхід до створення безбар'єрного

середовища забезпечує реальну, а не формальну інклюзію, дарує дітям з ООП відчуття безпеки, самостійності й рівних можливостей у шкільному житті. В умовах воєнного стану ці аспекти стають ще важливішими, оскільки безбар'єрність та орієнтованість середовища прямо пов'язані із безпекою та можливістю швидкої евакуації у разі небезпеки.

Другим аспектом є методичне забезпечення інклюзивного навчання. Традиційні підручники та програми не завжди можуть задовольнити потреби дітей з різними видами порушень, тому важливо розробляти й поширювати адаптовані та модифіковані навчальні матеріали. Наприклад, це можуть бути підручники шрифтом Брайля, великоформатні тексти для учнів зі слабким зором, аудіопосібники для тих, хто краще сприймає інформацію на слух, а також цифрові інтерактивні ресурси з функцією озвучення або перекладом жестовою мовою. Такі ресурси забезпечують різні канали сприйняття, що дозволяє учням із різними особливостями розвитку працювати з матеріалом у найбільш комфортний для них спосіб.

Організаційна відповідальність за забезпечення школи необхідними ресурсами лежить на засновнику закладу освіти – зазвичай це міська або селищна рада. Саме орган місцевого самоврядування фінансує придбання підручників і технічних засобів, а школа подає офіційні запити, пояснюючи, чому ці матеріали потрібні, скільки учнів ними користуватимуться та якою є їх орієнтовна вартість. На практиці фінансування інклюзивної освіти часто здійснюється також за рахунок державних програм: Міністерство освіти і науки періодично проводить державні закупівлі підручників шрифтом Брайля або матеріалів зі збільшеним шрифтом; частина освітньої субвенції може спрямовуватися на підтримку дітей з ООП, зокрема на придбання допоміжних засобів.

Однак через обмеженість державних і місцевих бюджетів школа зазвичай шукає додаткові джерела. Значну підтримку надають благодійні фонди та громадські організації, які працюють у сфері інклюзії. Українські й міжнародні інституції (наприклад, організації осіб з порушеннями зору, фонди гуманітарної допомоги, ЮНІСЕФ чи ПРООН) часто фінансують закупівлю аудіокниг,

планшетів із програмами синтезу мовлення або інших корисних ресурсів. Так само ефективним джерелом можуть стати грантові програми, на які школа або батьківська спільнота подають заявки.

Фінансування інклюзивних матеріалів нерідко відбувається також за рахунок спонсорської підтримки: місцеві підприємці або батьківські об'єднання можуть допомогти придбати, наприклад, портативні лупи, диктофони чи спеціальні електронні книги. У деяких громадах працює механізм громадського бюджету, який дозволяє подати проєкт щодо створення доступних ресурсів та отримати кошти за результатами голосування мешканців.

Також адміністрація школи у цьому контексті відіграє ключову роль, адже він має вміти комбінувати різні способи подання навчальної інформації, створюючи умови для рівного доступу до знань. Педагог не лише передає знання, а й виступає фасилітатором, який допомагає дитині знайти оптимальний шлях до розуміння матеріалу.

Окремо слід наголосити на важливості організації індивідуальних освітніх планів (ІОП), які розробляються з урахуванням рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ), психологів, дефектологів і батьків [38]. ІОП дозволяє побудувати індивідуальну освітню траєкторію, що враховує сильні сторони учня, його потреби у підтримці та можливості для розвитку.

Першим кроком є висновок інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ), який визначає особливі освітні потреби дитини, необхідні корекційні послуги, рекомендовані методи та умови навчання. Саме цей документ стає основою для складання ІОП і вказує, яких фахівців слід залучити. Після зарахування дитини до інклюзивного класу створюється команда супроводу – головний орган, який безпосередньо розробляє ІОП і відповідає за його реалізацію.

До команди супроводу входять: класний керівник або вчитель початкових класів, асистент учителя, практичний психолог, дефектолог (логопед, олігофренопедагог, тифлопедагог тощо – залежно від потреб дитини), соціальний педагог, а також батьки учня. Головує у цій команді зазвичай заступник директора з навчально-виховної роботи, на якого покладено координацію інклюзивної освіти в школі. Він або вона відповідає за організацію

зустрічей, дотримання процедур, оформлення документів та контроль виконання ІОП на рівні закладу.

Третім напрямом удосконалення є підготовка педагогічних кадрів. Інклюзивне навчання вимагає від учителя нових компетентностей, серед яких – уміння працювати в команді, використовувати диференційований підхід, володіти методиками спеціальної педагогіки, розуміти психологічні особливості дітей з інвалідністю. Не менш важливим є формування у педагогів позитивного ставлення до інклюзії, адже від їхньої відкритості та готовності змінювати звичні підходи залежить атмосфера в класі та рівень інтеграції учня в колектив. Підвищення кваліфікації має бути системним: не разовими курсами чи лекціями, а постійною практикою навчання впродовж життя.

Загалом, за результатами опитування, більшість педагогів ліцею позитивно ставляться до інклюзії та готові впроваджувати диференційований підхід у навчальному процесі (див. Дод. В). Проте значна частина відчуває потребу у додатковій підготовці з методик спеціальної педагогіки, що підтверджує необхідність системного підвищення кваліфікації. Майже всі педагоги визнають, що успішне впровадження інклюзивного навчання потребує координації та підтримки з боку адміністрації та команди фахівців. Отримані дані можуть стати підґрунтям для планування тренінгів, семінарів і внутрішніх курсів для педагогів школи, а також для розробки стратегій покращення інтеграції учнів з ООП.

Важливу роль у процесі удосконалення інклюзивного навчання відіграє асистент учителя. У Боярському академічному ліцеї «Інтелект» працює шість асистентів вчителя, що охоплюють усі інклюзивні класи. Вони мають базову підготовку з роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та пройшли короткотермінові курси підвищення кваліфікації, однак досвід роботи з конкретними видами порушень у деяких випадках варіюється [36]. Асистенти не лише допомагають учням виконувати навчальні завдання чи пересуватися приміщенням, а й підтримують учителя у плануванні уроків, адаптації навчальних матеріалів під потреби конкретної дитини, а також координують свою роботу з іншими фахівцями закладу, і з батьками учня.

У ліцеї поступово формується система взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. На підставі спостережень адміністрації, внутрішніх звітів класних керівників та проведених консультацій можна зробити висновок, що хоча координація ще не є повністю централізованою і формалізованою, асистенти вчителя регулярно обмінюються інформацією з педагогами та спеціалістами, беруть участь у комісіях щодо розробки індивідуальних освітніх планів і активно співпрацюють із батьками. Загалом це дозволяє комплексно працювати з дитиною, враховувати її індивідуальні освітні, психологічні та соціальні потреби.

Ще одним важливим аспектом удосконалення організації інклюзивного навчання є соціалізація учнів з ООП, адже саме цей процес дозволяє дитині не лише опановувати навчальні знання, а й повноцінно інтегруватися в колектив, відчувати себе рівноправним членом шкільної спільноти та суспільства загалом. При організації інклюзивного навчання мають враховуватися не тільки академічні досягнення, а й умови для гармонійного розвитку особистості, що охоплює виховання соціальних і комунікативних умінь, здатності до співпраці, толерантності та вміння будувати стосунки з ровесниками.

У Боярському академічному ліцеї «Інтелект» для цього створюються різні умови та можливості, що дозволяють дітям брати активну участь у житті школи та взаємодіяти з однолітками. Так, організовуються спільні навчальні та позакласні заходи, гуртки, спортивні змагання, творчі проєкти та святкові події, де діти з ООП працюють разом з усіма учнями, що сприяє формуванню навичок комунікації та соціальної взаємодії. Психологи та соціальні педагоги школи проводять заняття з елементами групової роботи та тренінги, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, уміння працювати в команді та вирішувати конфлікти.

Соціалізація учнів з ООП у закладах загальної середньої освіти передбачає їхнє активне залучення до позакласної діяльності, яка має стати важливим інструментом формування позитивного соціального досвіду. Йдеться про можливості брати участь у творчих гуртках, спортивних секціях, шкільних святах, концертах, тематичних виставках, квестах, благодійних чи

волонтерських проєктах. Участь у таких заходах дає змогу дитині розкрити свої таланти, реалізувати інтереси, розвивати навички співпраці, а головне – відчувати власну значимість і успішність. Саме через колективну діяльність формується відчуття приналежності до групи, зростає самооцінка, з'являється мотивація до саморозвитку.

Не менш важливою складовою є психологічний супровід інклюзивного навчання. Учні з ООП часто відчують невпевненість, страх бути відкинутими, стикаються зі стресом і соціальною ізоляцією. Психолог школи повинен працювати не лише з ними, а й із класом загалом, допомагаючи сформувати сприятливий психологічний клімат, долати упередження та конфлікти. Крім того, психологічної підтримки потребує адміністрація школи, яка працює в умовах інклюзії, оскільки додаткове навантаження та емоційні виклики можуть призводити до професійного вигорання. Керівник організовує планування спільних зустрічей, семінарів і консультацій, де обговорюються питання адаптації учнів з ООП, складнощі в навчальному процесі та потреби педагогів.

Особливе значення має партнерство школи з батьками. Родина є центральною ланкою у вихованні та навчанні дитини, і без активної участі батьків реалізація інклюзії не може бути повною. Школа повинна організовувати регулярні зустрічі, консультації, тренінги для батьків, пояснювати їм особливості інклюзивного навчання, залучати до шкільних заходів [35]. Тісна співпраця педагогів і батьків дозволяє створювати спільну стратегію розвитку дитини, забезпечувати безперервність виховного процесу та психологічної підтримки як удома, так і в школі. Важливим є також формування довіри між родиною та закладом освіти, адже лише у відкритому діалозі можна своєчасно виявити проблеми та знайти ефективні шляхи їх подолання.

Батьки, які беруть активну участь у шкільному житті, краще розуміють потреби своєї дитини та можуть стати повноправними партнерами у процесі навчання. Вони отримують можливість обмінюватися досвідом із іншими сім'ями, які виховують дітей з ООП, що створює атмосферу взаємопідтримки та знижує ризик соціальної ізоляції родини [35]. Крім того, залучення батьків

сприяє зменшенню конфліктів між школою та сім'єю, оскільки очікування та вимоги обох сторін стають більш узгодженими.

Успішне партнерство школи та батьків забезпечує створення цілісної системи підтримки дитини. Саме завдяки такій співпраці учні отримують не лише знання, а й необхідні життєві навички, відчують стабільність і турботу з боку дорослих, що позитивно впливає на їхній психологічний стан. У результаті формується інклюзивне середовище, у якому дитина відчуває себе прийнятою та захищеною як у школі, так і вдома.

Суттєвим компонентом удосконалення інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти є система оцінювання. Традиційна бальна система, яка здебільшого ґрунтується на стандартизованих підходах і єдиному для всіх учнів критерії, не завжди здатна об'єктивно та адекватно відобразити рівень реальних досягнень дитини з ООП [37]. У більшості випадків такі учні потребують особливого підходу, адже їхній розвиток відбувається індивідуально, з різною швидкістю та іноді за іншою траєкторією, ніж у їхніх однолітків. Створення гнучкої системи оцінювання в інклюзивному навчанні є колективною відповідальністю, проте головну координаційну роль має брати на себе керівник закладу разом із педагогічним колективом. Адміністрація забезпечує організаційні умови для впровадження такої системи: розробляє положення про оцінювання, затверджує критерії та процедури, виділяє ресурси для підготовки педагогів і контролює їх виконання.

Безпосереднє впровадження та адаптацію системи оцінювання здійснюють учителі, які працюють з учнями з ООП, за методичної підтримки психолога, дефектолога та асистента вчителя. Психолог і дефектолог допомагають визначати індивідуальні прогреси дитини, формувати критерії, які враховують найменші позитивні зрушення у навчанні та поведінці, а асистент учителя – фіксувати ці зміни у процесі щоденної роботи.

Одним із перспективних шляхів удосконалення системи оцінювання є застосування індивідуальних критеріїв. У такому підході важливим стає не лише кінцевий результат (наприклад, кількість правильних відповідей чи рівень

засвоєння програми), а й сам процес навчання, зусилля, які дитина доклала, і позитивна динаміка, навіть якщо вона є мінімальною.

Застосування альтернативних інструментів оцінювання, таких як портфоліо учня, карти досягнень, щоденники спостережень, дозволяє фіксувати різні аспекти освітнього розвитку дитини. Наприклад, портфоліо може містити зразки робіт учня, фотографії його участі у шкільних заходах, записи про виконані завдання та невеликі досягнення, які важко було б оцінити за традиційною шкалою. Карти досягнень дають змогу відслідковувати прогрес у конкретних напрямках – когнітивних, комунікативних, соціально-поведінкових, моторних тощо [37].

Особливо важливим є те, що такий підхід дозволяє уникнути негативного порівняння дитини з ООП із її ровесниками, яке часто стає причиною зниження мотивації, виникнення комплексів або навіть відчуття відчуженості. Замість цього учень порівнює власні теперішні результати з попередніми досягненнями, що формує внутрішню мотивацію до самовдосконалення.

Також удосконалення організаційно-методичних засад інклюзивного навчання передбачає активну міжсекторальну співпрацю, адже школа сама не в змозі повністю задовольнити всі освітні, соціальні та медичні потреби дітей з особливими освітніми потребами. Успішна інклюзія неможлива без тісної координації з різними установами та організаціями, які можуть забезпечити комплексний підхід до розвитку дитини. Партнерство із інклюзивно-ресурсними центрами дозволяє отримати фахові рекомендації щодо організації навчального процесу, адаптації навчальних програм та створення індивідуальних освітніх планів, враховуючи специфіку кожного учня. Співпраця з медичними установами дає можливість своєчасно проводити діагностику, отримувати консультації спеціалістів (окуліста, логопеда, психіатра, психолога чи фізіотерапевта) та організовувати профілактичні заходи, що сприяють фізичному і психічному здоров'ю дитини.

Не менш важливим є залучення громадських організацій, які спеціалізуються на роботі з дітьми з ООП, оскільки вони можуть надавати додаткову соціальну підтримку, організовувати адаптивні програми розвитку,

навчальні курси, соціальні та культурні проєкти, а також формувати у батьківській спільноті навички ефективної взаємодії з дитиною. Крім того, органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у створенні безбар'єрного середовища на рівні закладу та громади загалом, сприяють фінансуванню спеціалізованих ресурсів, забезпечують транспортну доступність та підтримку інклюзивних програм. Завдяки такій міжсекторальній взаємодії створюється система комплексної підтримки, що об'єднує освітні, медичні, соціальні та правові аспекти розвитку учня.

Важливо, що така співпраця не обмежується формальними взаємодіями, а передбачає системний обмін інформацією, спільне планування освітніх траєкторій, координацію дій у кризових та нестандартних ситуаціях, а також проведення спільних тренінгів і семінарів для педагогів, батьків та фахівців різних сфер. Такий міжсекторальний підхід сприяє формуванню у дітей з ООП відчуття підтримки, підвищенню впевненості у власних силах, розвитку самостійності та активної соціальної участі, одночасно зміцнюючи взаєморозуміння між школою, родиною та соціальними інституціями.

Отже, інклюзивне навчання – це не лише про доступність школи для дитини з інвалідністю, а про глибоку трансформацію усієї освітньої системи, її методичних, організаційних і ціннісних основ. Удосконалення організаційно-методичних засад цього процесу передбачає постійний розвиток, аналіз проблем і пошук нових рішень. Тільки за умови цілісного підходу можна створити справді інклюзивну школу, де кожна дитина зможе реалізувати свій потенціал, відчути себе потрібною, цінною та рівноправною у спільноті.

Висновки до розділу 2

Досвід Боярського академічного ліцею «Інтелект» демонструє, що створення рівних умов для навчання учнів з ООП потребує комплексного підходу, який поєднує педагогічні, організаційні, психолого-педагогічні та технологічні засоби. Організація диференційованого та індивідуального підходів, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій,

розробка індивідуальних освітніх програм і психоемоційна підтримка учнів дозволяють забезпечити доступність навчального процесу та ефективну соціальну інтеграцію дітей.

Важливим елементом успішного інклюзивного навчання є взаємодія всіх учасників освітнього процесу – педагогів, психологів, адміністрації, батьків та самих учнів. Регулярний обмін досвідом, професійний розвиток педагогів, адаптація матеріалів і навчального середовища, а також створення безпечного соціального середовища забезпечують умови для реалізації потенціалу кожного учня.

Створюючи рівні умови для навчання й участі у позакласній діяльності, тактильні орієнтири допомагають дітям з ООП відчувати себе повноцінними членами шкільної спільноти. У перспективі це не лише знижує рівень соціальної ізоляції та підвищує самооцінку учнів, а й формує інклюзивне суспільство, де кожна дитина має можливість реалізувати свій потенціал, незважаючи на зовнішні обставини чи обмеження.

Удосконалення організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти є багатовимірним процесом, який охоплює всі аспекти функціонування школи. Особлива увага приділяється соціалізації учнів з ООП, психологічному супроводу, партнерству з батьками та формуванню системи оцінювання, що враховує індивідуальні досягнення. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити не лише рівний доступ до знань, а й розвиток особистісного потенціалу дитини.

Системний обмін інформацією, спільне планування освітніх траєкторій, координація дій у нестандартних ситуаціях та проведення спільних тренінгів дозволяють створити цілісну систему підтримки дитини. Лише за умови поєднання всіх цих елементів можливо сформувати справді інклюзивне середовище, у якому кожна дитина відчуває себе захищеною, прийнятою та рівноправною.

ВИСНОВКИ

Для досягнення мети нашого дослідження щодо ефективної організації інклюзивного навчання у умовах воєнного стану, нами було визначено п'ять завдань завдання.

В ході виконання першого та другого з них був здійснений теоретико-практичний аналіз ефективної організації інклюзивного навчання у умовах воєнного стану, згідно якого нами встановлено, що інклюзивне навчання являє собою систему, що виходить за межі простого фізичного перебування у учнів з особливими освітніми потребами (ООП) у загальноосвітніх класах. Функціонування інклюзивного навчання в умовах воєнного стану вимагає глибокої трансформації та нових підходами до навчання з інноваційними формами організації освітнього процесу для дітей з ООП, а також пошуком ефективних педагогічних та інформаційних технологій.

Необхідність швидкого переходу до дистанційного або змішаного формату навчання в умовах відсутності світла, інтернету та постійної загрози обстрілів стали основними причинами потреб у психологічній підтримці учнів та вчителів. Учні з ООП, особливо ті, що мають сенсорні або емоційно-вольові порушення є найбільш вразливими до стресу, тривог та психоемоційних травм. Організація інклюзивного навчання в умовах широкомасштабної війни вимагає дуже виважених і обережних рішень.

При аналізі нормативно-правового забезпечення було спостережено високу адаптивність та гнучкість ключових нормативних актів та роз'яснень Міністерства освіти і науки України (МОН) для забезпечення безперервного освітнього процесу. Рекомендації для організації інклюзивного навчання дозволяють оперативно адаптувати навчальний план, обсяг корекційно-розвиткових занять та форм оцінювання. Значна увага приділена посиленню психологічного та соціально-педагогічного супроводу в закладі освіти.

Аналіз особливостей організації інклюзивного навчання в умовах дії воєнного стану в Боярському академічному ліцеї «Інтелект» свідчить про

ефективність комплексного підходу закладу до забезпечення рівних можливостей для всіх учнів. Ліцей поєднує традиційні педагогічні методи з сучасними освітніми технологіями, індивідуалізованим та диференційованим навчанням, а також забезпечує постійну психолого-педагогічну підтримку. Активно залучаються спеціалісти – психологи, соціальні педагоги, логопеди та асистенти учителів, що дозволяє організувати навчальний процес відповідно до індивідуальних особливостей кожного учня.

Ми визначили, що особлива увага приділяється учням із різними видами особливих освітніх потреб, зокрема порушеннями слуху, зору, дислексією, порушеннями уваги та гіперактивністю. Для них використовуються адаптовані навчальні матеріали, спеціальні методики та цифрові інтерактивні ресурси, що дозволяють реалізовувати індивідуальні освітні плани, стимулювати розвиток пізнавальних, соціальних і комунікативних навичок, а також сприяти соціальній адаптації в колективі. Крім того, застосовуються психоемоційні форми підтримки – індивідуальні та групові консультації, арт-терапія, ігрові та релаксаційні заняття, що допомагають знизити рівень стресу та підвищити мотивацію до навчання.

Ключовим елементом ефективності інклюзивного навчання є чітка організаційна структура та взаємодія всіх учасників освітнього процесу – адміністрації, педагогів, асистентів учителів та батьків. Поєднання диференційованого та індивідуального підходів, використання сучасних ІКТ, ресурсних кабінетів та спеціалізованого обладнання забезпечує доступність, безпеку та комфортне навчання для учнів з ООП. Досвід ліцею демонструє, що навіть в умовах воєнного стану можливо створити середовище, де кожен учень має рівні можливості для розвитку, навчання та соціальної інтеграції.

Наголосили на тому, що удосконалення організації інклюзивного навчання в Боярському академічному ліцеї «Інтелект» потребує системного підходу, що поєднує створення безбар'єрного та безпечного середовища, методичне забезпечення та підготовку педагогічних кадрів. Рекомендовано продовжувати роботу над матеріально-технічним оснащенням школи: встановлення тактильних плиток, контрастного маркування, звукоусилювальних

систем, адаптованих меблів та навчальних матеріалів для дітей із різними особливими освітніми потребами. Особливу увагу слід приділяти плануванню бюджетів та пошуку додаткових джерел фінансування через державні програми, гранти, благодійні фонди та партнерські проєкти, що забезпечить реальну доступність інклюзії для кожного учня.

Методичне забезпечення інклюзивного навчання має базуватися на розробці адаптованих підручників, аудіо- та цифрових ресурсів, а також на впровадженні індивідуальних освітніх планів (ІОП), складених із урахуванням рекомендацій ІРЦ, психологів, дефектологів і батьків. Важливо продовжувати координацію роботи команди супроводу, до якої входять педагог, асистент учителя, психолог, дефектолог, соціальний педагог та батьки.

Підготовка педагогів та активна участь батьків залишаються ключовими складовими успішної інклюзії. Рекомендується систематичне підвищення кваліфікації вчителів із методик спеціальної педагогіки, розвиток компетентностей у роботі з різними категоріями дітей та формування позитивного ставлення до інклюзії. Партнерство школи з родинами, медичними установами, громадськими організаціями та місцевою владою забезпечує міжсекторальну підтримку, яка сприяє всебічному розвитку учнів з ООП, підвищує їхню соціальну адаптацію та формує безпечне, підтримуюче та інтегроване шкільне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація прав дитини від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Міжнародна конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Закон України «Про освіту» №2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
7. Постанова КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами» № 765 від 21.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>
8. Постанова КМУ «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» № 87 від 21.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
9. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» № 545 від 12.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>
10. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» № 957 від 15.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
11. Розпорядження КМУ «Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки» № 527-р від 07.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>

12. Наказ МОН України «Деякі питання організації дистанційного навчання» № 1115 від 08.09.2020 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#n63>

13. Наказ МОН України «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» № 274 від 28.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text>

14. Наказ МОН України «Про затвердження Типового переліку допоміжних засобів для навчання (спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку) осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах освіти» № 414 від 23.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-18#Text>

15. Лист МОН України «Про організацію освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного часу» №1/3476-22 від 29.04.2022. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-v-pochatkovij-shkoli-v-umovah-voyennogo-chasu>

16. Гренюк Л., Олексенко В., Фединак, Н. Інклюзивне навчання в умовах війни: адаптація та нові виклики для педагогів. *Молодь і ринок*. 2025. № 2/234. С. 40-45.

17. Заклади освіти в умовах воєнного стану / Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/rekomendacii-zakladam-osviti/zakladi-osviti-v-umovakh-voienno-go-stan/>

18. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб. / Т. Бут; пер. з англ. Київ: ТОВ ВД «Плеяди», 2015. 190 с.

19. Інклюзивне навчання: інформаційний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти / Упоряд.: Софій Н. З., Найда Ю. М. Київ, 2019. 61 с.

20. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. Київ: «Самміт–Книга», 2019. 272 с.

21. Кравчук О., Шелепко Г. Організація інклюзивного навчання у системі управління діяльністю в закладі освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. № 1 (7). С. 165-171.
22. Кричківська О. В., Хренова В. В., Гончар Н. П. Інклюзивне навчання в умовах воєнного стану. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 6 (6). С. 188-198.
23. Основи інклюзивної освіти: Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. Київ: «А. С. К.», 2021. 308 с.
24. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями: Навчально-методичний посібник / О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, та ін. За заг. ред. О. Чеботарьової. Київ: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с.
25. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: Навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
26. Проблеми інклюзивно-ресурсних центрів та пропозиції щодо їх розв'язання / Освітній омбудсмен України. 06.03.2024. URL: <https://eo.gov.ua/problems-inkliuzyvno-resursnykh-tsentriv-ta-propozytsii-shchodo-i-inkliuzyvno-resursnykh-rozv-iazannia/2024/03/06/>
27. Рівні підтримки для дітей з ООП: що змінюється та які виклики / НУШ. URL: <https://nus.org.ua/articles/rivni-pidtrymky-dlya-ditej-z-ooop-shho-zminyuyetsya-ta-ya-ki-vyklyky/>
28. Садова І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку: Монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с.
29. Сайко Н. О. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в закладах позашкільної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 5. С. 23-27.
30. Уряд спростив умови організації інклюзивного навчання / МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/news/uryad-sprostiv-umovi-organizatsii-inklyuzivnogo-navchannya>

31. Ярмола Н., Коваль-Бардаш Л., Компанець Н., Квітка Н., Лапін, А. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі: Навчально-методичний посібник. Київ: ІСПП ім. М. Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
32. Боярський академічний ліцей "Інтелект" Боярської міської ради. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/school/148777/> (дата звернення: 25.09.2025).
33. Комплексна оцінка розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями: навч.-метод. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед.ун-т імені Павла Тичини, Ф-т дошкільної та спец. освіти; уклад. Л. А. Черніченко. Умань: Візаві, 2022. 142 с.
34. Коссова-Сіліна Г.О. Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О в умовах воєнного стану: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 129 с.
35. Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання в закладах освіти. URL: <https://dnz43.edu.vn.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-organizatsiyi-inklyuzyvno-go-navchannya-v-zakladah-osvity/> (дата звернення: 25.09.2025).
36. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами – лист МОН. URL: <https://mon.gov.ua/news/metodychni-rekomendatsii-shchodo-organizatsii-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-list-mon> (дата звернення: 25.09.2025).
37. Нові методичні рекомендації щодо оцінювання учнів з ООП. URL: <https://mon.gov.ua/news/novi-metodychni-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvanni-a-uchniv-z-ooop> (дата звернення: 25.09.2025).
38. Про реалізацію інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Організаційно-методичні умови діяльності інклюзивноресурсних центрів у періоди війни та повоєнного відродження» у вересні 2023 - грудні 2028 років. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/698/bc9/661698bc9c0af894691833.pdf> (дата звернення: 25.09.2025).

39. Швачич Г. Г., Толстой В. В., Петречук Л. М., Іващенко Ю. С., Гуляєва О. А., Соболєнко О.В. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: Навчальний посібник. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с.

40. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. Київ : Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління», 2022. № 7 (25). С. 554-567.

ДОДАТКИ

Додаток А

Проект: Використання тактильних орієнтирів та шрифту Брайля для підвищення інклюзивності Боярського академічного ліцею «Інтелект»

Боярської міської ради в умовах воєнного стану

Мета проекту: створення безпечного, доступного та інклюзивного освітнього середовища для учнів з порушеннями зору та іншими сенсорними обмеженнями, що дозволяє забезпечити рівні можливості для навчання, соціальної інтеграції та розвитку когнітивних і емоційних компетенцій.

Завдання

1. Забезпечити фізичну та навчальну доступність шкільного простору за допомогою тактильних орієнтирів.
2. Створити інтерактивні навчальні матеріали з використанням шрифту Брайля та рельєфних моделей для всіх предметів шкільного циклу.
3. Розробити методики інтеграції тактильних інструментів у колективні та практичні заняття.
4. Підвищити самостійність учнів з порушеннями зору та їхню участь у повсякденному навчальному процесі.
5. Забезпечити підтримку педагогів і батьків у роботі з тактильними матеріалами.

Тактильні орієнтири в навчальному просторі

1. **Тактильна плитка на підлозі**
 - о Використовується у коридорах, перед входами до класів, санітарних приміщень, бібліотеки та їдальні.
 - о Позначає шляхи до евакуаційних виходів та укриттів у разі загрози.
 - о Розрізняються різні текстури плитки для позначення небезпечних зон (наприклад, сходи, пороги) та безпечних ділянок пересування.
 - о Дозволяє учням орієнтуватися самостійно, зменшує ризик травм і формує впевненість у пересуванні.
2. **Тактильні маркування для меблів та обладнання**

- о Підписування шаф, полиць, дверей та інтерактивних дошок шрифтом Брайля.
- о Використання рельєфних позначок для позначення кнопок, вимикачів та пристроїв у кабінетах природничих дисциплін.
- о Допомагає учням швидко знаходити потрібні ресурси та орієнтуватися у навчальному середовищі без допомоги дорослих.

Використання шрифту Брайля та рельєфних матеріалів у навчальному процесі

1. Підручники та робочі зошити

- о Перетворення основного текстового матеріалу підручників на шрифт Брайля.
- о Включення завдань для письма та читання шрифтом Брайля у робочі зошити.
- о Використання кольорових маркерів для супровідної графічної інформації для учнів з частковим зором.

2. Рельєфні моделі та схеми для різних предметів

- о **Природничі науки:** рельєфні моделі клітин, органів тіла людини, геометричних тіл, молекулярних структур.
- о **Географія:** тактильні карти світу та України, моделі рельєфу, шрифти Брайля для підпису країн, річок, гірських систем.
- о **Математика:** рельєфні графіки функцій, моделі геометричних фігур, тактильні лінійки та компаси.
- о **Образотворче мистецтво:** рельєфні шаблони для малювання, шрифти Брайля для опису кольорів та форм.

3. Інтерактивні завдання та цифрові матеріали

- о Використання адаптивних навчальних програм із шрифтом Брайля та аудіо-підтримкою.
- о Інтерактивні тестові завдання з тактильними компонентами для перевірки знань та розвитку навичок самоконтролю.
- о Створення навчальних ігор, де учні можуть відчувати форму, розмір та структуру об'єктів на дотик.

Інтеграція тактильних матеріалів у колективні та практичні заняття

- Учні працюють у групах, де завдання адаптовані для використання рельєфних моделей та Брайля, що забезпечує рівноправну участь у проектних роботах.
- Проведення практичних експериментів з природничих дисциплін із тактильним обладнанням, що дозволяє учням з порушеннями зору безпосередньо взаємодіяти з об'єктами та результатами експериментів.
- Використання тактильних карт для колективних ігор з орієнтації на місцевості та розвивальних заходів з географії та історії.

Психологічна та педагогічна підтримка

- Використання тактильних матеріалів сприяє зниженню тривожності та формуванню почуття компетентності у дітей.
- Педагоги супроводжують навчання коментарями та інструкціями, стимулюють самостійність і участь у діяльності.
- Розвиток соціальних навичок через спільні проекти та практичні завдання, де учні з порушеннями зору працюють поруч із однокласниками.

Очікувані результати

- Підвищення рівня автономності та самостійності учнів з порушеннями зору.
- Активне включення у всі види навчальної діяльності та колективні проекти.
- Формування когнітивних, соціальних та емоційних компетенцій, зокрема навичок самоконтролю та співпраці.
- Забезпечення безпечного пересування та зменшення ризику травматизму.
- Створення інклюзивного та підтримуючого середовища, що відповідає принципам рівності та доступності освіти в умовах воєнного стану.

ЯК СТВОРИТИ БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Для якісного навчання в умовах війни в першу чергу необхідно створити безпечне освітнє середовище.

1. Для забезпечення офлайн навчання в школах в умовах воєнного стану першочерговим постає питання безпеки вчителів та учнів. Адміністрація закладу разом із засновником мають подбати про укриття в закладі освіти або поряд із ним, що розраховані на кількість учасників освітнього процесу. У разі, коли укриття не вміщує усіх учасників, в закладі варто запроваджувати моделі змішаного навчання, коли частина учнів навчається очно, а частина – дистанційно.

2. Має бути доступною якісна система оповіщення, розроблені алгоритми та позначені шляхи евакуації.

3. Розробити алгоритми дій та провести навчання для учасників освітнього процесу у разі повітряної тривоги.

4. Провести навчання педагогічних працівників щодо надання домедичної допомоги.

5. Також радимо скористатися рекомендаціями щодо розбудови освітнього середовища, поданими в «Абетці для директора» (https://sqe.gov.ua/wpcontent/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf).

Результати опитування педагогів щодо ставлення до інклюзії

Питання	Відповіді педагогів	Кількість
Ви підтримуєте ідею інклюзивного навчання у школі?	Так	38
	Частково	7
	Ні	3
Чи готові ви застосовувати диференційований підхід у класі?	Так	32
	Частково	12
	Ні	4
Чи відчуваєте ви потребу у додатковому навчанні з методик спеціальної педагогіки?	Так	40
	Частково	6
	Ні	2
Чи вважаєте ви роботу з учнями з ООП складною, але цікавою?	Так	34
	Частково	10
	Ні	4
Чи вважаєте ви, що інклюзивне навчання потребує підтримки адміністрації та команди фахівців?	Так	45
	Частково	3
	Ні	0

Джерело: сформовано автором.